

MENÂKIBÜ'L-ÂRİFÎN'DE HASTALIKLAR ve TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Kadriye YILMAZ¹
Mehmet PEKTAŞ²

ÖZET

Göstergebilimin temelleri 20. yy.'ın başlarında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure ve Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce tarafından atılır. Çalışmalarını birbirinden habersiz olarak sürdüren bu iki bilim insanından Saussure göstergeyi, “gösteren” ve “gösterilen” ilişkisi içerisinde ikili bir model olarak tasarlarlarken Peirce, daha kapsayıcı bir kuram ortaya koyar. Peirce'ün üçlü modeli, “nesne”, “gösteren” ve “yorumlayan”dan oluşur. Peirce tarafından göstergebilim alanına kazandırılan “yorumlayan” ögesi göstergenin belirlenmesinde son derece önemlidir. “Yorumlayan”ın bulunmadığı durumlarda çoğunlukla göstergeden söz etmek de mümkün değildir.

Çalışmamızda, XIV. yy.'da Ahmet Eflaki tarafından kaleme alınan *Menâkibü'l-ârifin*'deki hastalık ve sağlıkla ilgili unsurlar gösteren, gösterilen, yorumlayan ve bağlam ilişkisi içerisinde incelenmiştir. Mevlevî muhitinden derlenmiş birbirinden bağımsız anekdotlardan oluşan eser; hastalıklar ve bunların tedavi yöntemlerine dair birtakım uygulamalar barındırır. Bu uygulamalar devrin hayat şartları, hastalık ve sağlık anlayışı ile bunların tedavi yöntemleri hakkında bilgi verici mahiyettedir. Bununla birlikte hastalıklar ve belirtileri arasındaki neden-sonuç ilişkisinin kurulabilmesi için “yorumlayan”a ihtiyaç duyulur. “Yorumlayan”ın olmadığı durumlarda hastalık belirtilerinin doğrudan doğruya hastalığın kendisi olarak kabul edildiği görülür.

Anahtar Kelimeler: Hastalık, tedavi, Mevlevî, Menakıbnâme, göstergebilim

DISEASES and TREATMENT METHODS in MENÂKIBÜ'L-ÂRİFÎN

ABSTRACT

The foundations of semiotics were laid in the early 20th century by the Swiss linguist Ferdinand de Saussure and the American philosopher Charles

¹ Kadriye Yılmaz, Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kadriyeyilmaz@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3475-1526.

² Mehmet Pektaş, Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mehmet.pektas32@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1046-3706, (Sorumlu Yazar).

Sanders Peirce. Sustaining their studies unaware of each other, while Saussure, one of these two scientists, who designed the sign as a dual model in the relationship between the "signifier" and the "signified", Peirce put forward a more inclusive theory. Peirce's triple model consists of the "object", the "representant" and the "interpretant". The "interpretant" element introduced by Peirce to the field of semiotics is extremely important in determining the sign. In the absence of an "interpretant", it is often not possible to talk about the sign.

In our study, the elements related to illness and health in Menâkıbü'l-ârifin, which was written by Ahmet Eflaki in the XIV. century, were examined in relation to signifier, signified, interpretant and context. The work consisting of independent anecdotes compiled from the Mevlevi neighbourhood contains some applications about diseases and their treatment methods. These practices are informative about the living conditions of the period, the understanding of illness and health, and their treatment methods. However, an "interpretant" is needed in order to establish the cause-effect relationship between diseases and their symptoms. In the absence of an "interpretant", it is seen that the symptoms of the disease are directly accepted as the disease itself.

Keywords: *disease, treatment, Mevlevi, Menakıbname, semiotics*

1. GİRİŞ

Göstergebilimin modern bir disiplin olarak ortaya çıkışı 20. yüzyılın başlarına rastlarsa da gösterge kavramı Antik Çağ'dan itibaren filozofların ilgi alanına girmiş ve çeşitli yönleriyle sorgulanmıştır. Antik Çağ'da gösterge karşılığı olarak Grekçe "semeion" (σημεῖον) sözcüğünün kullanıldığı görülür. Bu sözcük, ilk olarak tıp alanında, hastalık belirtisi anlamında kullanılmaya başlandı. Mesela vücudun herhangi bir yerindeki ağrı hastalığın kendisi değil belirtisi olarak yorumlanır, bu belirti "semeion" sözcüğü ile ifade edilirdi (Erkman, 1987: 28). Sağlık alanında sözcüğün bu anlamıyla halen kullandığı, tıp fakültelerinde hastalıkların teşhisine yönelik belirti, şikâyet ve muayene bulgularını içeren semiyoloji dersleri okutulduğu bilinmektedir.

İlk dilbilimsel tartışma olarak bilinen Platon'un *Kratylos* isimli eserinde nesnelere ile isimleri arasındaki ilişki, nesnelere farklı dillerdeki isimlendirmeleri, isimlerin kökenleri gibi konular sorgulanır. Sokrates'in hakemliğinde öğrencileri Kratylos ve Hermogenes'in diyaloglarından oluşan eserde, nesnelere onları belirten sözcükler ve bu sözcüklerin seslendirmeleri arasında doğal bir ilişkiden bahsedilir (Platon, 2015: 31). Üzerinde uzlaşmış belirtiler olarak nitelenen isimlerin geçerliliklerini sürdürmesi için o nesneye uygun isimler verilmeli, sesler ve heceler doğru kullanılmalıdır (Platon, 2015: 34). Platon ayrıca isimlerin de resimler gibi birer benzetme olduğunu düşünür ve isimleri nesnelere belirtisi olarak kabul eder (Platon, 2015: 94-95).

Sözcükleri üzerinde uzlaşmış ses bütünü olarak ele alan Aristo, *Poetika*'nın XIX, XX ve XXI. bölümlerinde ses-harf ilişkisine, hece, bağlaç, edat, isim, fiil ve cümleye değinir (Aristo, 1987: 56-63). Orta Çağ'a kadar felsefi tartışmaların konusu olan göstergeyle bu dönemde özellikle Nominalistlerin yakından ilgilendikleri görülür. Leibniz, göstergeleri matematiksel düzlemde incelerken, Condillac gösterge sorununa dil aracılığıyla yaklaşır (Aktulum, 2004: 2-3).

İngiliz filozof John Locke (1632-1704) *İnsanın Anlığı Üzerine Bir Deneme (Essay Concerning Human Understanding)* ismiyle Türkçeye çevrilen eserinde ilk kez "semeiotike" (göstergebilim/imlerin öğretisi) terimini kullanır. Bu eserde Locke her ne kadar bilimin üç ana kolundan biri olarak "semeiotike"i (göstergebilim) ele almışsa da dil felsefesinin sınırları dışına çıkmaz (Barthes, 1979: XI). Göstergebilimin en önemli kısmını sözcüklerin oluşturduğunu savunan Locke, bunun insanın düşünme alanlarının önemli bir bölümü olduğu kanısındadır. Göstergebilimin amacı, zihnin varlıkları kavramak ve bilgiyi başkalarına iletmek için kullandığı göstergelerin doğasını incelemektir (Locke, 1992: 455-456).

Locke'tan sonra Fransız matematikçi Jean Henri Lambert, iki ciltten oluşan *Neves Organon* (Yeni Organon) adlı yapıtının bir bölümünü göstergebilime ayırır. Lambert bu bölümde, özellikle doğal diller ve iletişim üzerinde dursa da müzik, koreografi, arma, amblem, tören gibi dil dışı gösterge dizgelerine de değinmeyi ihmal etmez. Ayrıca Lambert, göstergelerin dönüşümlerini ve birleşim kurallarını da inceler (Rifat, 1983: 262).

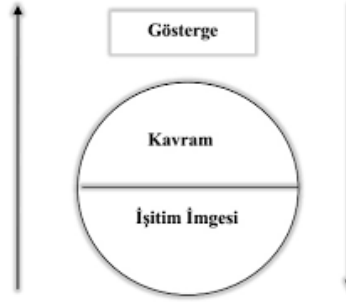
Locke ve Lambert'in ardından XIX. yüzyılda Polonyalı Joseph Marie Hoene Wronski'nin *Philosophie du Langage* (Dil Felsefesi, 1879), Çek matematikçi Bolzano'nun *Wissenschaftlehre* (Bilim Öğretisi, 1837), Edmund Husserl'in, *Zur Logik der Zeichen (Semiotik)* (Göstergelerin Mantığı Üstüne (Göstergebilim)) ve *Logische Untersuchungen* (Mantık Araştırmaları) isimli çalışmalarıyla gösterge konusu yeniden gündeme gelir (Aktulum, 2004: 2-3).

20. yy.'ın başlarında İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913) ve Amerikalı filozof Charles Sanders Peirce (1839-1914) neredeyse eşzamanlı olarak ve birbirlerinden habersiz bir şekilde çağdaş göstergebilimin temellerini atarlar (Guiraud, 1994: 17-18).

Göstergeyi gösterilenle gösterenin birleşiminden oluşan bir bütün olarak tanımlayan Saussure ikili bir model ortaya koyar. Saussure'e göre gösterilen ve gösteren karşılıklı olarak sıkı sıkıya bağlı olup birbirlerini

çağrıştırırlar. Bununla birlikte bu iki kavram arasındaki bağ nedensizdir (Saussure, 1998: 111-112). Onun kuramında dil göstergesi bir nesneyle bir adı birleştirmez; bir kavramla bir işitim imgesini birleştirerek göstergeyi meydana getirir (Saussure, 1998: 110).

Şekil 1: Saussure'ün Gösterge Modeli

Kaynak: Ferdinand De Saussure, Genel Dilbilim Dersleri, Multilingual, İstanbul, 1998, 110.

Saussure'ün göstergeyi, gösteren ve gösterilen olmak üzere iki parça hâlinde incelemesine karşılık Peirce meseleyi mantık çerçevesinde ele alarak üçlü bir kuram ortaya koyar. Diğer taraftan Saussure gösterge üzerine toplumsal nitelikli bir inceleme yaparken Peirce'e göre mantık, göstergebilimin bir başka adıdır (Vardar, 2002, 106). Saussure'e göre daha kapsayıcı bir gösterge anlayışına sahip olan Peirce, göstergeyi yorumlayan (interpretant), nesne (object) ve gösterenden (representamen) oluşan üçlü bir model hâlinde düşünür ve göstergeleri üçlü gruplara ayırarak tasnif eder. Peirce'e göre, göstergebilim her çeşit bilimsel inceleme için bir başvuru çerçevesi oluşturan genel bir kuramdır (Rifat, 1983: 262). Saussure, çalışmalarını Avrupa'da sürdürürken, Peirce Amerika'da çalışmıştır. Bu coğrafi ayrılık Saussure ve Peirce'ün sistemlerinde de farklılığa yol açar. Saussure göstergeyi yalnızca dil temelinde incelerken Peirce meseleyi bilim ve faydacılık zemininde düşünür, bir mantık kuramı geliştirmeye çalışır. Bunu yaparken de dil felsefesinden yararlanır (Özmağas, 2009: 35). Göstergeyi mantıkla temellendirerek üç farklı bölümde değerlendiren Peirce evrensel bir göstergeler kuramı tasarlamak ve göstergebilimsel olguların eksiksiz bir sınıflandırmasını yapmak ister (Aktulum, 2004: 3).

Peirce'ün kuramının en belirgin özelliği, gösterge kavramı için önerdiği tanım ve sınıflandırma biçimidir. Peirce, üçlüklere dayalı altmış altı sınıftan oluşan bir göstergeler dizelgesi oluşturur. Peirce'ün önerdiği

üçlükler arasında en önemlisi görüntüsel gösterge (ikon), belirti (indeks) ve simge (sembol) üçlüsüdür (Rifat, 1983: 263).

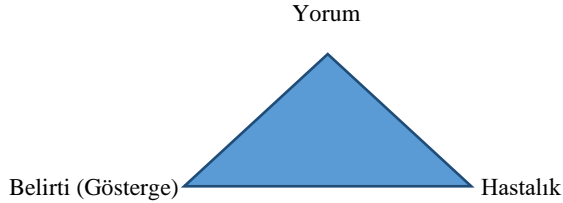
Görüntüsel gösterge (İkon): Görüntüsel gösterge belirttiği şeyi doğrudan doğruya canlandıran bir gösterge olarak tanımlanır (Rifat, 1983: 263). Bu gösterge için daha çok fotoğraf örneği verilir. Bir fotoğraf ait olduğu kişinin görüntüsel göstergesidir fakat kişinin kendisi değildir. Görüntüsel gösterge, iletişim niyetiyle üretildiğinden nedenlidir ve ilgili olduğu nesneyi açıklayıcı niteliktedir (Erkman, 1987: 47).

Belirti (İndeks): Belirti, nesne ile gerçek bir ilişki içerisindedir. Bu yüzden bu gösterge nesne tarafından belirlenir (Rifat, 1983: 263). Nesne ortadan kalktığına gösterge de kaybolur. Mesela ateş dumanın belirtisidir. Duman göstergesini belirleyen ateştir. Yerdeki su birikintisi biraz önce yağmur yağdığını, evdeki yanık kokusu ocakta unutulmuş yemeğin yandığını belirtir. Belirtinin oluşumunda bir şey aktarma niyeti yoktur. Doğa, insanlar uzaktan dumanı görüp de bir yerde ateş yandığını anlaşıyor diye ateşe dumanı eklememiştir (Erkman, 1987: 46). Nesnenin fark edilebilmesi için bu tür göstergelerin yorumlanması gerekir.

Simge (Sembol): Simge/sembol, uzlaşmaya dayalı bir gösterge olarak tanımlanır (Rifat, 1983: 263). Simgeler iletişim niyetiyle üretilir ve kullanılır. Bir dilin sözcükleri simge sınıfına girer (Erkman, 1987: 47). Aynı şekilde alfabeler de üzerinde toplumsal uzlaşmaya varılmış birer simge/sembol topluluğudur. Bayraklar, trafik işaretleri, logolar bu tür göstergeler arasında değerlendirilir. Sembollerin göstergeleri ile gösterileni arasında belli oranda nedenlilik ilişkisi kurulabilir (Vardar 2002: 177).

Göstergebilim çalışmaları, Saussure ve Peirce'ün öncülüğünde günümüze kadar devam eder. Onların yaklaşımlarını izleyenler olduğu gibi karma yaklaşımlar geliştirenler de vardır (Vardar, 2002: 107). Hastalıklar ve belirtileri arasındaki ilişkinin belirlenmesi için Peirce'ün kuramında işaret edildiği üzere bir yorumlayana ihtiyaç vardır.

Şekil 2: Hastalık, Belirti ve Yorumlayan İlişkisi2

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

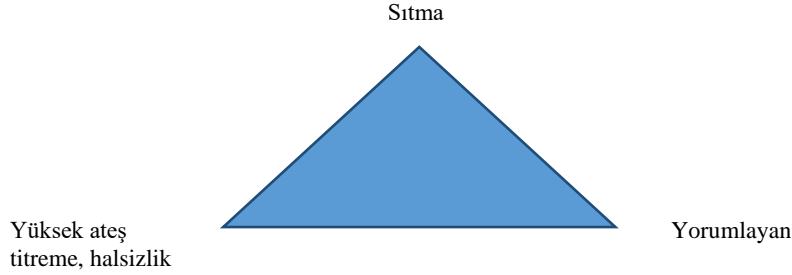
Mevlevilik geleneği içerisinde önemli bir yeri olan *Menâkıbü'l-ârifin*'de hastalık ve sağlıkla ilgili birtakım uygulamalara rastlanır. Bu uygulamalara bakıldığında devrin hayat şartları, hastalık ve sağlık anlayışı, yaygın görülen hastalıklar ve bunların tedavi yöntemleri hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Mevlevî muhitinden derlenen ve kronoloji gözetilmeksizin birbirinden bağımsız anekdotlar halinde nakledilen olaylardan oluşan eser, göstergebilim açısından incelendiğinde kimi zaman hastalık belirtilerinin doğru olarak yorumlandığı ve hastalığın teşhis edilebildiği, kimi zamansa belirtilerin hastalığın kendisi olarak algılandığı anlaşılmaktadır.

2. HASTALIKLAR

2.1. Sıtma

Menâkıbü'l-ârifin'de verilen bilgilerden anlaşıldığına göre 13-14. yy.'da sıtma oldukça yaygın bir hastalıktır. Bu hastalığa Mevlânâ, Eflâkî ve diğer dervişler yakalanır. Bir gösterge olarak sıtmanın belirtileri yüksek ateş, titreme ve aşırı halsizliktir. Hastalığa yakalanan kişilerin şikâyetleri, sıtmanın türüne göre bazı farklılıklar gösterse de bu belirtiler modern tıbbın bulgularıyla da örtüşür (Akdur, 2001: 3). Sıtmanın yaygınlığına bağlı olarak bu hastalığın belirtilerini kendilerinde görenler sıtmaya tutulduklarına dair yorumu başka birisine ihtiyaç duymadan da yaparlar. Bu tür örneklerde hastanın kendisi yorumlayan olarak karşımıza çıkar.

Şekil 3: Sıtma Hastalığı

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Aşağıdaki örnekte bir müridin Mevlânâ'nın yanına doğrudan doğruya sıtma şikâyeti ile geldiği görülür. Mevlânâ, sıtma şikâyeti ile gelen bu müridi için bir kâğıda bazı ifadeler yazdırır. Daha sonra kâğıt suya batırılır, hasta bu suyu içerek şifa bulur. Mevlânâ'nın kâğıda yazdırdığı ifadeler şunlardır: “*Ey Ümmü'l-mildem! Eğer sen Yüce Tanrı'ya iman ettinse başı ağrıtmı, ağzı bozma, eti yeme, kanı içme, beni*

veya filan kimseyi bırakıp Tanrı'ya şirk koşan kimseye git; çünkü ben: "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur, Muhammed Tanrı'nın kulu ve elçisidir" diyorum." (Eflaki, 2002: I/468). Metinde hastalığın belirtilerinden ve bu belirtilerle hastalık arasındaki ilişkiyi kimin yorumladığından bahsedilmez. Peirce'ün kuramına göre duman ateşin belirtisidir. Duman gören hemen herkes deneyimlerine bağlı olarak bir yerde ateş yandığı yönünde yorum yapabilir. Bunun için ayrıca bir eğitime veya ihtisasa gerek yoktur. Hastalık ve sağlık açısından düşünüldüğünde ise durum farklılaşır. Bazı belirtiler toplumun büyük kısmı tarafından yorumlanmakla birlikte bu yorum kimi hastalıklar için doğru sonuç verirken bazı hastalıklar için vermez. Örneğin öksürük gibi bir belirtiyi kendilerinde görenler grip olduklarını düşünebilirler. Aynı belirti astım, bronşit, KOAH, akciğer kanseri gibi hastalıkların varlığına da işaret edebilir. Bu durum hastalığın halk arasında yaygınlığıyla ve insanlar tarafından kanıksanmasıyla doğrudan ilişkilidir.

Yukarıdaki olay Şemseddin-i Mardinî'den nakledilir. Olayın nerede ve hangi şartlar altında gerçekleştiği ise belirsizdir. Dolayısıyla bağlam hakkında yorum yapmak ilk bakışta mümkün değildir. Bununla birlikte "Bir gün muhiplerden birini sıtma tutmuştu." ifadesinden anlaşıldığına göre Mevlânâ'ya sıtma şikâyetiyle gelen kişi, isminin zikredilmesine gerek duyulmayan herhangi bir mürittir. Olayın geçtiği zaman ise alelade "bir gün"dür. Bu ifadelerle muhtemelen sıtma tedavisinin Mevlânâ için sıradan bir iş olduğu anlatılmak istenmektedir.

Mevlânâ'nın başka bir sıtmalı için uyguladığı tedavi yöntemi, önce sarımsağın, hasta bunu yiyemeyince de üç bademin üzerine "ezan, izin, besîn" yazıp hastaya vermesidir. Sıtmalı bu yolla üç günde iyi olur (Eflaki, 2002: I/468). Burada gösterge olarak sıtma, yorumlayan olarak Mevlânâ söylenirken hastalığın belirtilerinden bahsedilmez. Eflakî, olayı "yine nakledilmiştir" ifadesinden sonra detaya girmeden, çok kısa ifadelerle anlatır. Bu ifade olayın kulaktan duyma olduğunu düşündürür. İsmi zikredilmeyen hastadan "sıtmalı" olarak bahsedilirken olayın bağlamı hakkında bilgi verilmez.

Başka bir örnekte yüksek ateş belirtisi görülen Fahreddin-i Sivasî hastalığı oldukça ağır geçirir ve yatağa düşer. Doktorların uyguladıkları tedavi yöntemleri başarısız olur. Mevlânâ'nın tavsiyesi ile dövülmüş sarımsak yedirilen hasta aynı gece terleyip sağlığına kavuşur (Eflaki, 2002: I/537). Eserde doktorların hastaya sıtma teşhisini koyup koymadıkları açıkça söylenmemekle birlikte Mevlânâ'nın uyguladığı tedavi yöntemi karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadıkları ifade edilir. Doktorlar tibben açıklayamadıkları bu tedaviyi Mevlânâ'nın büyüklüğüne

bağlarlar. Buradan anlaşıldığına göre doktorlar da yüksek ateşi, sıtma belirtisi olarak yorumlarlar fakat tedavi konusunda başarılı olamazlar.

Eserde Fahreddin-i Sivasî'nin “yüksek ateşli ve tehlikeli bir sıtmaya” yakalandığı söylenir. Bu ifade o dönemde de sıtmanın farklı türlerinin bilindiğini gösterir. Günümüzde sıtma parazitinin; vivax, malariae, falsiparum ve ovale olmak üzere dört ayrı türü bilinmektedir. Bunlardan vivax, üç günde bir nöbet veren (tersiyana sıtması) ölüm riski en az olan türdür. Malariae dört günde bir gelen nöbetlerle seyrederek (quartana sıtması). Falsiparumda ise nöbetler belirgin değildir. Falsiparum ile oluşan sıtma en ölümcül tür olarak bilinir. Daha çok Afrika, Uzakdoğu ve Güney Amerika gibi tropik bölgelerde yaygındır. Bu sebeple tropik sıtma olarak da adlandırılır. Quartana sıtması ve tropik sıtma Türkiye’de yerli olarak görülmez. Ancak dışarıdan gelen olgular halinde görülmektedir. Ovale ise, yalnızca Batı Afrika’da görülür (Akdur, 2001: 2). Olayın bağlamına baktığımız zaman, “...bir müddet yatalak olmuş ve pervane gibi yanmıştı. Bütün doktorlar tedavisinden aciz kalmışlardı.” ifadelerinden de anlaşıldığı üzere Mevlânâ'nın hastayı ziyareti son çare olarak görülmektedir. Yine bu ifadelerle göre Mevlânâ'nın Fahreddin-i Sivasî'yi nöbet anında ziyaret etmiş olması muhtemeldir. Mevlânâ'nın hastaya dövülmüş sarımsak yedirilmesini tavsiye etmesi farklı bir tedavi bekleyen doktorlar arasında bir hayal kırıklığına yol açmış olmalıdır. Nitekim doktorlar bu tedavi yönteminden haberdar olunca hastanın sağlığına kavuşmasından tamamıyla umutlarını keserler. Hasta iyileştikten sonra tedaviyi Mevlânâ'nın manevi şahsiyetine bağlayarak şu yorumu yaparlar: “Bu tedavi Mevlânâ'nın kudret elinin yaptığı bir tedavidir, yoksa bunun tıp kaidelerinde ve hikmet kanunlarında yeri yoktur.” (Eflaki, 2002: I/537).

Eserde bizzat Mevlânâ'nın da sıtmaya yakalandığı anlatılır. Titreme belirtisi görülen Mevlânâ, bu belirtiyi yorumlamak için farklı bir kişiye ihtiyaç duymaz. Mevlânâ, diğer hastalardan farklı olarak sıtmayı gazapla dolu, mavi gözlü ve sarı yüzlü bir şahıs olarak karşısında görür ve ona kendisinde üç gün misafir olması için izin verir. Bu durumun yüksek ateş altında görülen bir hayal olması muhtemeldir. Mevlânâ sıtmayı üç günde atlattıktan sonra diğer dervişler de üçer gün sıtmaya yakalanırlar (Eflaki, 2002: I/662). İhtiyareddin'den nakledilen olayın bağlamına bakıldığında “Bende üç gün misafirim olması için müsaade ettim.” ifadesinden de anlaşılacağı üzere sıtmanın Mevlânâ'ya bulaşması onun iznine bağlıdır. Mevlânâ'ya karşı büyük bir sevgi ve saygı besleyen dervişler, onun doğal yollardan bir hastalığa yakalanıp bu hastalık karşısında çaresiz duruma düşmesini istemezler. Bu yüzden hastalık

Mevlânâ'nın iznine tâbî insan suretinde bir varlık olarak düşünölmüş olmalıdır.

Mevlânâ hastalığı birkaç günde atlatırken Eflakî çok daha ağır geçirir. Sıtma, Eflakî'de titreme, yüksek ateş ve halsizlik belirtileri ile kendini belli eder. Gittikçe ağırlaşan Eflakî hastalığın tesiri altında zaman zaman cehennemde baş aşağı asıldığını görür. Sıkça Azrail'i önünde tecessüm etmiş bir hâlde bulur. Bağlama göre Eflakî, sıtmaya yakalanma sebebini Çelebi ile birlikte Ladik'e giderken yaptığı bir hatayla ilişkilendirir. Eserde Eflakî'nin hastalanmasına yol açan hatanın ne olduğundan bahsedilmez. Hastalıkla kırk gün boğuşan Eflakî, şifa bulmasını Çelebi'yle ilişkilendirir. *“Ne kadar yalvarıp yakarıyordumsa da Çelebi hiç iltifat etmiyor ve beni iyadete gelmiyordu.”* diyerek şifayı Çelebi'den beklediğini açıkça ifade eder. Kırk günlük zorlu süreç Kurban Bayramı arifesine kadar devam eder. Bu süreçte Eflakî, çok yüksek ateş altında, yerinden kalkamayacak ve konuşamayacak derecede bitkin düşer. Hastanın başucuna gelen Çelebi, Eflakî'ye bir nar vererek onun iyileşmesini sağlar ve *Mesnevî* okuyup semâ ile meşgul olmasını tavsiye eder (Eflaki, 2002: II/550-551). Nar, geleneksel tıpta besleyici ve tedavi edici bir ilaç ve panzehir olarak çeşitli karışımlarla birlikte hem ağız yoluyla tüketilen hem de merhem olarak vücuda sürölen bir meyvedir. Narın meyvesinden, çekirdeğinden, suyundan, kabuğundan; nar ağacının gövdesinden, kökünden ve kabuklarından tıp alanında yararlanılmıştır (Akçay, 2008: 120-121). Nar ağacı kabuğu bağırsak şeritlerine karşı bazı terkiplerle birlikte hastalara uygulanır (Baytop, 1999: 341). Kaşıntılarda ve basur tedavisinde kullanılır. Ayrıca nar kabuğunun kan kesici özelliği de vardır (Anadol, 1990: 177). Nar suyunun eklem romatizması hastalıklarının tedavisinde etkili olduğuna dair bilimsel çalışmalar yapılmıştır (Yeşilada, 2012: 74). Kanseler, kalp ve damar işlevleri, diyabet gibi çeşitli hastalık ve bozukluklarda etkisi olduğuna dair bulgular vardır (Yeşilada, 2012: 288). Nar meyvesinin ise ishale karşı etkili olduğu söylenir (Baytop, 1999: 341). Çiçeği mide zafiyeti tedavisinde etkili olan nar, kalbi kuvvetlendirir, zayıflığa karşı da fayda sağlar (Yeşilada, 2012: 177). Pek çok faydasından bahsedilen narın tıp kaynaklarında sıtma tedavisinde kullanıldığına dair bilgi bulunmaz.

Kur'ân-ı Kerim'in üç ayetinde zikredilen nar, bir ayette cennet meyvesi (Rahman, 68), diğer ayetlerde dünya meyvesi olarak anılır (En'am, 99, 141). Hadislerde narın mide için faydasına vurgu yapılarak şifa verici yönüne ve gölgesinden istifade edilen bir ağaç olduğuna dikkat çekilir (Akçay, 2008: 116). Olayın bağlamıyla birlikte düşünöldüğünde sıtma tedavisinde kullanılan bir bitki olmayan narın, Eflakî'de psikolojik

bir etki yapmış olması muhtemeldir. Hasta çok sevdiği şeyhinin ziyareti ile moral bulmuş, onun telkinleri ile ayağa kalkıp *Mesnevî*'den şiir okumuş ve kendisine takdim edilen nar ile hastalık psikolojisinden tamamen kurtulmuştur. Şeyhin, müridini ziyareti ve ona nar ikramı aynı zamanda onu affettiği anlamını da taşır.

Eserde, sıtma tedavisi için önerilen başka bir yöntemse Şeyh Nasiheddin'in Kıtırmir isimli köpeğinin tüyüdür. Bu köpek Arif Çelebi'nin çağrısı üzerine sahibinden ayrılarak tekkede kalmaya başlar. Pek çok meziyeti olan köpeğin tüyleri tütsü yapılarak sıtma tedavisinde kullanılır. Burada sıtmanın belirtilerinden ve belirtileri yorumlayandan bahsedilmez (Eflaki, 2002: II/538-539).

Esere göre Şems'i katledenlerin arasında yer alan Alaeddin, sıtma sonucu ölür. Alaeddin'in hastalığının belirtisi ateştir. Bununla birlikte Alaeddin'in ölüm sebebi "*ateşli sıtma ve acayip bir illet*" olarak gösterilir. Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere Alaeddin'in hastalığı tam olarak tanımlanmış değildir (Eflaki, 2002: II/265-269). Alaeddin sıtma ile benzer belirtiler gösteren başka bir hastalığa yakalanmış olabileceği gibi sıtma türlerinden birine de yakalanmış olabilir. Bağlama göre Alaeddin'in hastalanıp ölmesi Şems'in katledilmesiyle ilişkilendirilir. Mevlânâ da Alaeddin'e karşı öfkeli olduğundan onun cenazesine katılmaz. Alaeddin'le birlikte Şems'e kötülük yapanların bir kısmı kısa süre içinde ölmüş, bir kısmı da çeşitli hastalıklara yakalanmıştır.

2.2. Uyku Bozukluğu

Menâkıbü'l-ârifin'de iki kişinin ayrı zamanlarda fazla uyuma şikâyetiyle Mevlânâ'ya başvurdukları görülür (Eflaki, 2002: I/537). Bu hastalığın bir diğer belirtisi ise baş ağrısıdır. Mevlânâ, bu belirtinin hangi hastalıktan kaynaklandığını söylememekle birlikte, hastalara haşhaş sütünün aç karnına içilmesini tavsiye eder (Eflaki, 2002: I/653-654). Hastalar bu yolla iyileşirler hatta önceki durumun tam aksine günlerce uyuyamadıkları olur. Mevlânâ bu defa da uykusuzluk şikâyetiyle gelen hastanın başına elini sürer ve onu tedavi eder. Modern tıba göre uyku bozukluğu başlı başına bir hastalık olabileceği gibi başka hastalıkların belirtisi de olabilir. Uyku bozuklukları; insomnia, hipersomnia, narkolepsi, solunumla ilişkili uyku bozuklukları, sirkadiyen ritim uyku uyanıklık bozuklukları, parasomnialar, huzursuz bacak sendromu, madde/ilacın yol açtığı uyku bozukluğu, tanımlanmış diğer uyku bozuklukları ve tanımlanmamış uyku bozukluğu olmak üzere belli başlı kategorilerde sınıflandırılır (Keskin ve Tamam, 2018: 243). *Menâkıbü'l-ârifin*'de uyku bozukluğunun başlı başına bir hastalık mı yoksa başka bir hastalığın belirtisi mi olduğu açıkça ifade edilmese de farklı hastalığı

düşündürecek bir belirti de yoktur. Olay bağlamıyla birlikte değerlendirildiğinde şifanın haşhaş usaresinden ziyade Mevlânâ'nın manevi şahsiyetine bağlandığı görülür. Eflâkî, olayı yorumlarken dervişin şifa bulmasını Mevlânâ'nın manevi yönü ile açıklar: “Herkesin şunu bilmesi lazımdır ki, Tanrı erlerinin bu kuvvet ve kudreti vardır ve bu kudret onların öyle bir öz malı olmuştur ki, onlar hastalık ve zahmeti mucip olan bir şeyi, sıhhat ve şifa sebebi, bilgisizliği bilgi, aptallığı irfan, düşmanları dost yaparlar.” (Eflaki, 2002: I/538).

2.3. Veba

Yersinia pestis adlı bir bakterinin yol açtığı hastalık, enfekte fareleri ısırarak pirelerin bakterileri insan vücuduna taşımasıyla ortaya çıkar. En yaygın türü hıyarcıklı veba olarak bilinen bu hastalık tarih boyunca milyonlarca kişinin ölmesine sebep olmuştur. Dünya 541, 1347 ve 1894 yıllarında olmak üzere üç büyük veba salgını geçirmiştir. 541 yılında Mısır’da başlayan ilk salgın, Bizans İmparatorluğu’nun zayıflamasına sebep olduğu için imparatora ithafen “Justinian vebası” (541-542) olarak isimlendirilir. Bu salgın Kuzey Afrika, Avrupa, Orta ve Güney Asya nüfusunun yarı yarıya azalmasına yol açar. 1347’de başlayan ikinci salgın, hastaların vücutlarında siyah şişlikler oluştuğu için “kara ölüm” olarak anılır. Salgın Orta Çağ toplumunda yaşamı her anlamda etkilemiştir. 1720-1722 yılları arasında Fransa’da başlayan Marsilya salgını ile 75-200 milyon kişinin öldüğü tahmin edilmektedir. 1855’te Çin’de başlayan salgın sonucu on yıllık sürede 12,5 milyon Hintlinin can verdiği sanılmaktadır. Veba salgınlarının hızı, 1950’li yıllardan itibaren koruyucu hekimlik önlemleri ve antibiyotiklerle kesilmiştir (Parıldar, 2020: 22).

Menâkıbü’l-ârifin’de veba hastalığının belirtisi olarak burundan kan gelmesi gösterilir. Bu hastalığa Taberistanlı Kadı Bahaeddin ve kavmi yakalanır. Taberistanlı Kadı’nın hasta olması Baha Veled’i sultana kötölemesine bağlanır. Burundan kan gelmesini veba göstergesinin belirtisi olarak yorumlayanın kim olduğu açıkça söylenmez. Eflakî “Derler ki birkaç gün sonra bir veba geldi.” ifadesiyle kim tarafından yorumlandığı belli olmayan göstergeyi nakleder. Bağlama göre ise Baha Veled, kadının başına geleceklerden haberdardır: “Ey Taberistanlı kadı! Bizim hakkımızda dilini kıs ve bize zahmet verme; çünkü birkaç günlük ömrün vardır, sonra öleceksin ve senin hiçbir halefin de kalmayacaktır. Haleflerin hakkında Tanrı’nın hükmü şöyledir: onların hepsi ölecekler ve senin rüşvetinin zulmünden de bütün mazlumlar kurtulacaktır.” sözleriyle veba hastalığına ve kadının kavminin yok olacağına işaret eder (Eflaki, 2002: I/191-192).

“Hıyarcıklı veba” vücutta şişlik, baş ağrısı, titreme ve yüksek ateş belirtileri ile görülür. Eğer veba mikrobu havaya yayılırsa hıyarcıklı vebadan çok daha ölümcül olan akciğer vebasası gelişir. Akciğer vebasında ölüm ilk yirmi dört saat içinde gerçekleşir (Sarıbaş, 2019: 2471). Bu veba türüne yakalanan hastaların burnundan kan geldiği görülür. Öksürük ve tükürük yoluyla bulaşan bu hastalığın çok hızlı yayıldığı bilinmektedir (Özden ve Özmat, 2014: 64). Metinden anlaşıldığına göre Kadı Bahaeddin, akciğer vebasına yakalanmış ve çok hızlı bir şekilde hayatını kaybetmiştir.

2.4. Körlük

Körlük, modern tıpta iki gözde de görme keskinliğinin 1/10'dan az olması ve eğitim-öğretim çalışmalarında görme gücünden yararlanılamaması olarak tanımlanır (Akbayrak vd., 2001: 18). Körlük ve diğer göz hastalıkları tıp tarihinin başlangıcından itibaren hekimlerin ilgi alanlarından biri olmuştur. Mezopotamya'da MÖ XVII. yy.'da yazılan Hammurabi kanunlarında göz ameliyatlarından bahsedilir. Mısır medeniyetinde göz hastalıklarında uzmanlaşmış hekimlerin bazı reçeteleri günümüze ulaşmıştır. Orta Çağ'da yazılan tıbbi eserlerde göz hastalıkları ayrı bölümde incelenmiş, bu konuda müstakil eserler kaleme alınmıştır (Bayat, 1992: 44). Günümüz tıbbına göre körlüğün çeşitli sebepleri vardır. Kişinin gen ve kromozom yapısındaki bozukluklar ve doğum öncesinde annenin geçirdiği bazı hastalıklar kalıtsal olarak görme kaybına sebep teşkil edebilir. Optik, atrofi, trahom, glokom gibi gözü doğrudan doğruya etkileyen bazı hastalıklar görme kaybına yol açabilir. Vücudun başka bir organından kaynaklanmakla birlikte gözü etkileyen menenjit, beyin tümörü gibi hastalıklar körlük sebebi olabilir. Patlamalar, cisim batmaları, yanıklar ve çeşitli kazalar da görme bozukluğuna yol açabilir (Akbayrak vd., 2001: 19). *Menâkıbü'l-ârifîn*'de anlatılan bir olayda Seyyid Şerefeddin, görme yetisini kaybeder. Seyyid Şerefeddin'in gözlerindeki rahatsızlık Mevlânâ ile yaşadığı bir diyalogdan sonra belirti gösterir. Bağlama bakıldığında olayın Muineddin Pervane'nin sarayında, bilginlerin, şeyhlerin ve farklı şehirlerden gelen misafirlerin bulunduğu bir toplantıda geçtiği görülür. Pervane bizzat damadını yollayarak Mevlânâ'yı toplantıya davet eder. Bu sırada Mevlânâ'nın nereye oturtulacağı tartışma konusu olur. Her yerin dolu olduğunu gören Mevlânâ, ayakkabıların çıkarıldığı yere oturmayı tercih eder. İçeridekilerin çoğu ona uyup aşağı tarafa otururken bazıları istifini bozamaz. Yerinden kalkmayanlardan Şerefeddin, “Baş köşe neresidir?” diyerek ortaya bir soru atar. İçeride bulunanlar bu soruya çeşitli cevaplar verdikten sonra aynı soru “*imtihan etmek ereği ile*” Mevlânâ'ya

yöneltir. Metne göre bu sorunun Mevlânâ'ya sorulmasında bir art niyet olduğu açıktır. Mevlânâ bu soruya “*yârin bulunduğu yer.*” şeklinde karşılık verir. Seyyid Şerefeddin, bunun üzerine Mevlânâ'ya “*O halde yâr nerededir?*” diye sorar. Mevlânâ bu defa “*Körsün, görmüyorsun.*” şeklinde karşılık verir. Mevlânâ bu sözü söylediği anda, Şerefeddin'in gözlerine siyah bir perde iner, eşyayı ve renkleri seçemez olur. Şam'a gittikten sonra ise gözleri tamamen kör olur. Şerefeddin gözlerinin kör olmasını Mevlânâ'ya bağlar (Eflaki, 2002: I/293-294). Körlük, gözlerin önüne siyah perde inmesi, eşyanın ve renklerin seçilememesi belirtileri ile ortaya çıkar. Mevlânâ daha belirtiler hastada ortaya çıkmadan bu rahatsızlığın körlük olduğunu bildirir. Dolayısıyla burada Mevlânâ'yı hastalığı yorumlayan olarak kabul etmek gerekir.

2.5. İshal

Sindirim sistemine bağlı bir hastalık olarak tanımlanan ishal, uzun sürmesi halinde aşırı su kaybına bağlı olarak dehidrasyon, deri ve deri altı hücrelerdeki suyun azalması, zayıflık, halsizlik ve kansızlık gibi durumlara yol açabilir. Bu yüzden bir an önce tedavi edilmesi gereken hastalık; psikolojik etkenlere, çeşitli enfeksiyonlara, kansere, antibiyotik tedavisine, zehirlenmeye, hepatite, safra kanalı tıkanmalarına ve çölyak gibi bazı hastalıklara bağlı olarak gelişebilir (Akbulut vd., 2008: 20). Eserde bahsi geçen ishal, aşırı şekilde müshil tüketilmesi sonucu ortaya çıkan bir rahatsızlıktır. Mevlânâ, Ekmeleddin Tabib'e hazırlattığı on yedi kişilik müshil ilacını tek başına içerek ishal olur. Bu durumun Mevlânâ'nın riyazetten zayıf düşmüş vücuduna zarar vermesinden endişe eden Ekmeleddin, onda gözle görülür bir değişim olmaması karşısında büyük bir şaşkınlık yaşar. Medreseye giden Mevlânâ'yı takip ederek durumunu anlamak için ona nasıl olduğunu sorar. Mevlânâ'dan: “*Altından nehirleniyor*” (Bakara, 25, 266) cevabını alan Ekmeleddin ona sudan perhiz etmesini tavsiye eder (Eflaki, 2002: I/296-298). Bu tavsiyeye uymayan Mevlânâ, buz getirilmesini ister ve bol miktarda buz tüketir. Bu durum Mevlânâ'nın bir kerameti olarak yorumlanır ve ona olan saygıyı ve ilgiyi artırır. Ekmeleddin ailesi ile birlikte Mevlânâ'ya mürit olduğu gibi bu hadiseyi duyan devrin filozofları ve hekimleri de mürit olurlar. Mevlânâ'nın davranışları tıp ve hekimlik bağlamında anlam kazanır. “*Zamanın Hipokrat'ı*” “*Rum hekimlerinin ulularından*” “*benzeri bulunmayan*” gibi sıfatlarla nitelenen Ekmeleddin Tabib ile Mevlânâ arasında geçen olayda Mevlânâ'nın devrin tıbbına meydan okuması söz konusudur. Olayın sonuna bakıldığında bu meydan okumanın Ekmeleddin'in ilgisini celbetmeye yönelik olduğu görülür. Nitekim Mevlânâ müshil kâselerini içerken Ekmeleddin'in adeta dili

tutulur. Bu durum eserde şu cümle ile anlatılır: “*Ekmeleddin bu halin heybetinden şaşakaldı ve hiçbir şey söyleyemedi.*” Burada keramet objesi olarak müşhil ilacının tercih edilmesi sebepsiz değildir. Mevlânâ, ünlü bir hekim olan Ekmeleddin'in uzmanlık alanı üzerinden keramet göstermiştir. Ekmeleddin, farklı bir alanda keramet görmüş olsa belki de olaya şüphe ile yaklaşacaktır. Tıp sahasında gerçekleşen olay Ekmeleddin'in ailesiyle birlikte Mevlânâ'ya mürit olmasını sağlar.

2.6. Soğuk Algınlığı

Menâkıbü'l-ârifin'de bir hastalık olarak zikredilen soğuk algınlığının belirtisinden bahsedilmez. Hastalığa yakalanan Mevlânâ, eserde bahsedilmeyen belirtileri kendi başına yorumlamış ve teşhis koymuştur. Yedi gün yedi gece hamamın haznesinde oturduktan sonra bu davranışının sebebi kendisine sorulduğunda soğuk algınlığını şu sözlerle ifade eder: “Bir an dünya ehli ile sohbet etmişim, vücudum soğuk almıştı. Bu soğuk algınlığından kurtulmak istedim.” (Eflaki, 2002: I/667-668). Bağlama bakıldığında Mevlânâ'nın hastalık ve dünya ehli ile sohbet etmesi arasında ilgi kurulduğu görülür. Eserde dünya hayatına dalanların zemheride ve buz deryasında oldukları ifade edilirken Tanrı erleri ile yakınlık temmuz güneşine benzetilir. Mevlânâ, dünya ehlinin soğukluğu ile onların kalplerinin donmuş ve katılaşmış olduğunu anlatmaya çalışır. Olay bütün olarak değerlendirildiğinde Mevlânâ'nın muhtemelen halkla fazlaca haşır neşir olduğu ve bulaşıcı bir hastalık olan soğuk algınlığa yakalandığı düşünülebilir. Mevlânâ, insanlardan uzaklaşarak kendisini karantinaya almış ve hastalığı atlatmıştır.

2.7. Nezle

Bir üst solunum yolu rahatsızlığı olan nezle, eserde Mevlânâ'nın geçirdiği bir hastalık olarak anlatılır. Mevlânâ'nın nezle olması fazla sema etmesine ve mizacına bağlanır. Metnin bağlamı bedeni sema sırasında terleyip soğuyan Mevlânâ'nın böylelikle hastalığa yakalandığını düşündürür. Hastalığın belirtileri söylenmediği gibi nezle teşhisini kimin koyduğundan da bahsedilmez. Tedavi yöntemi olarak kan aldırma ve hamama gitmek tavsiye edilir. Mevlânâ'ya bu tavsiyeleri kimin verdiği de belli değildir. Mevlânâ tavsiyeleri uygulayarak sağlığına kavuşur. Eserde ayrıca nezlenin menenjit ve cüzzamı engelleyen bir hastalık olduğu ifade edilir (Eflaki, 2002: I/627).

2.8. Kamburluk

Kamburluk sırt bölgesindeki eğriliğin normal sınırlardan fazla olmasını ifade eden bir rahatsızlık olarak tanımlanır. Bu rahatsızlık travma sonrası oluşabileceği gibi doğum öncesi sebeplere bağlı olarak

bireyin gelişim sürecinde de ortaya çıkabilir (Yaman ve Dalbayrak, 2013: 61). Bu konuda *Menâkıbü'l-ârifîn*'de anlatılan olayda Mevlânâ, kambur bir gûyendesinin sırtını sıvazlayarak iyileşmesini sağlar. Kamburluğun belirtisi guyendenin belinin iki kat olmasıdır. Mevlânâ'nın bu rahatsızlık karşısında yaptığı tek şey kamburun üzerine elini sürmektir. Guyende bu tedavi yöntemi ile derhal iyileşir (Eflaki, 2002: I/422-423). Metnin bağlamına bakıldığında olayın coşkun bir sema sırasında geçtiği görülür. Dervişler tarafından guyendenin iyileşmesi Mevlânâ'nın inayeti olarak yorumlanır. Guyende de iyileşmesini Mevlânâ'ya bağladığından yıllarca onun hizmetinde kalır. Bazı kamburluklar ilaçla ve çeşitli egzersizlerle tedavi edilirken bazı rahatsızlıkların tedavisinde cerrahi yöntemler uygulanmaktadır (Yaman ve Dalbayrak, 2013: 67). Bahse konu olayda Mevlânâ tarafından guyendeye bazı egzersizler yaptırılmış olması muhtemeldir. Zamanla bu tedavi, şeyhi yüceltme amacıyla tek bir dokunuşa indirgenmiş olabilir.

2.9. Delirme

Toplum arasında çok çeşitli anlamlar yüklenen delilik, bir hastalık olarak zihinsel bozukluğu ifade eder. Delileri akıl hastası olarak görüp tedavi etmeye çalışmak, Türklerin modern tıbbı başlıca katkıları arasında görülür (Bayat, 2016: 177). Türk-İslam medeniyetinde akıl hastaları ile meşgul olan tekke niteliğinde hastaneler de kurulmuştur. Bu amaca hizmet eden bir müessesenin Halife Mütevekkil Alellah zamanında (847-861) Bağdat ile Vâsıt arasındaki Deyrihizkıl'da kurulduğu bilinmektedir (Terzioğlu, 1992: 165). *Menâkıbü'l-ârifîn*'de delilik aniden ortaya çıkan bir hastalık olarak anlatılır. Daha önce sıtmaya yakalanan Fahrettin-i Sivasî, ilerleyen zamanda aklî dengesini de kaybeder. Eserde bu durum "*Birdenbire ona bir delilik gelip deli oldu.*" ifadesiyle anlatılır. Burada delirme göstergesinin delilik belirtisi ile ortaya çıktığı görülür. Olayın bağlamına baktığımızda Fahreddin'in başına gelenlerin Mevlânâ'nın sözlerini kaydederken bazı düzeltmeler ve eklemeler yapması ile ilişkilendirildiği anlaşılır. Fahreddin'in neden delirdiğini ve tımarhaneye gittiğini "*Bir inci taciri delirdi. Bizim yüzümüzden rüsva olup işte tımarhaneye gitti.*" sözleriyle bizzat Mevlânâ açıklar (Eflaki, 2002: I/428-429).

3. HASTALIK OLARAK KABUL EDİLEN BELİRTİLER

3.1. Mizaç Bozulması

İlk ve Orta Çağ hekimleri hastalıkları, insan bedenindeki kan, balgam, kara safra ve sarı safranın kirlenmesiyle açıklarlardı. Ahlat-ı erbaa olarak adlandırılan bu dört sıvıdan kan, akıcı ve sıcak; beyinde

saklanan balgam akıcı ve soğuk; dalak ve midede bulunan kara safra (sevda) kuru ve soğuk; karaciğerde saklanan sarı safra ise kuru ve sıcak olarak kabul edilirdi. İlkbahar kanı, yaz safrayı, sonbahar sevdayı, kış da balgamı harekete geçirirdi. Bunlar arasındaki denge sağlıklı olmaya işaret ederken dengesizliğin hastalığa yol açtığı düşünülürdü (Demirhan Erdemir, 1989: 24). *Menâkıbü'l-ârifîn*'deki mizaç bozukluğuna dair örneklerden ilkinde Çelebi Arif'in mizacı Amasya'da bulunduğu sırada hava ve su değişiminden dolayı bozulur. Doktorlar Çelebi'deki belirtiyi yorumlayarak ona su ile karışmış şarap içmesini tavsiye ederler (Eflaki, 2002: II/467-472). Burada mizaç bozulması belirtisinin hangi göstergeye ait olduğu söylenmez. Mizaç bozukluğu başlı başına bir hastalık olarak görülür. Bağlama göre olay Çelebi'nin Tokat'tan Amasya'ya geçmesi üzerine gerçekleşir. Amasyalı Bayram'ın oğlu Alaeddin, şaraplı tedavi yönteminin uygulanmasını doğru bulmaz. Bazı müritler bu konuda Alaeddin'i desteklerken bazıları Çelebi'nin batınını bildiklerinden zahiri hâline önem vermezler. Tartışmaları duyan Çelebi, sinirlenerek halvethaneye girer ve on beş gün boyunca bir şey yiyip içmeden bekler. Cuma'ya denk gelen on altıncı gün dışarı çıkar. O sırada bir grup zaviyenin sofasında otururken Alaeddin de sema etmektedir. Çelebi, bağırarak herkesi dağıtır. Kendisini sofanın penceresinden ırmağa atar. İki ok menzili ilerledikten sonra suyun üzerinde bağdaş kurar. Müritlerin ısrarı üzerine zaviyeye dönen Çelebi, bir tulum şarap hazırlattırarak bunu bir dikişte içer. Derviş muhayyilesi Çelebi için doğrudan doğruya şarap içmeye dayalı bir tedavi yöntemini uygun görmez. Zira "haramla tedavi" İslam hukukçuları arasında ihtilafli bir konudur. Büyük çoğunluk böyle bir tedaviyi meşru görmezken, bazı hukukçular hayatî tehlike, başka tedavi yönteminin bulunmaması, ilacın Müslüman bir hekim tarafından tavsiye edilmiş olması gibi kıstaslar çerçevesinde cevaz vermiştir (Deuraseh, 2008: 205-206). İçkiyle tedavi hakkındaki tereddütleri bertaraf etmek için Çelebi, keramet gösterir. Önce insan takatinin üzerinde bir süre aç, susuz kalır sonra da su üzerinde oturur. Çelebi'nin bu hareketi alkolle tedaviye karşı çıkanlar üzerinde büyük bir tesir oluşturur. Alaeddin de dâhil hepsi, Çelebi'ye bu konuda karşı çıktıkları için pişman olurlar.

Eserde Şeyh Selahattin'in de ömrünün sonuna doğru mizacının değiştiğinden ve aşırı şekilde zayıfladığından bahsedilir. Hz. Peygamber mezar arkadaşı olmadığı sürece dünyadan geçmeyeceğini söyleyen Selahattin, Mevlânâ'nın "*Ben Peygamberi razı eder ve senin şefaatçin olurum. Sen, kendini muradına ermiş bil ve gam yeme.*" demesi üzerine birkaç gün içerisinde canını teslim eder (Eflaki, 2002: II/313-316). Burada mizaç bozulmasını yorumlayan hakkında ve tedavi yöntemi

konusunda bilgi verilmez. Şeyh Selahattin, mizacı düzelmeden Mevlânâ'nın telkini sonucu kısa süre sonra ölür. Olayın bağlamına baktığımızda, Şeyh Selahattin'in ölüm döşeğinde olduğunu görürüz. Belli ki hastanın bilinci de tam olarak açık değildir. Mevlânâ ona ihtiyacı olan moral desteğini vermiş ve huzur içerisinde gözlerini kapamasına vesile olmuştur.

3.2. Göz Ağrısı

Göz ağrısı ile ilgili Hz. Musa'yı konu alan anekdot gösterge, belirti ve yorumlayan açısından dikkat çekicidir. Hz. Musa'nın göz ağrısından şikâyetçi olduğu ifade edilirken göz ağrısı bir belirti olarak değil hastalığın kendisi olarak kabul edilir. Bağlama göre Hz. Musa göz ağrısından dolayı büyük bir acı içerisinde Tur'a doğu hareket eder. İlk olarak yoldaki bitkiler, dile gelerek Musa'ya kendilerini koparıp gözüne sürmesini söylerler. Musa, Rabbinden yardım dileyerek bitkilerin sözlerine itibar etmez. Tur Dağı'nda Allah'a yakardıktan sonra gözlerinin durumundan ve bitkilerin kendisine söylediklerinden bahseder. Bu defa Tanrı'dan *"Gözünün şifa bulması için onların sözünü dinle; çünkü her derde karşı bir deva ve her elem için de bir merhem yaratmış ve bir sebep yapmışım."* şeklinde bir hitap gelir. Musa bunun üzerine bitkileri koparıp herhangi bir işlemde geçirmeden doğrudan doğruya gözüne sürer ve gözü eskisinden daha kötü olur. Acı içerisinde yalvarıp yakarır. Bu defa Tanrı'dan *"Ey Musa, ben sana hiç zahmet çekmeden nebatları hemen sahradan koparıp gözüne sür demedim. Ben sana doktorların dükkânlarına git, onlardan o ilacın eczasını satın al, tutya yaptıktan sonra, şifa bulman ve rahata kavuşman için gözüne sür. Bu basit muameleden doktor da faydalansın, demek istedim."* şeklinde ikinci bir hitap gelir. Bunun üzerine Musa, doktorlara başvurur. Doktorlar, Musa'nın göz ağrısı belirtisini yorumlayarak onu tedavi ederler. Yine de göz ağrısının hangi hastalığın belirtisi olduğu söylenmez (Eflaki, 2002: I/440-442).

Eserde göz ağrısından mustarip olan diğer isim Hüsameddin-i Debbâğ'dır. Bu belirti ile Mevlânâ'ya başvurur. Mevlânâ, göz ağrısının hangi hastalığa işaret ettiğini söylememekle birlikte, iki parmağını tükürükleyip hastanın gözüne sürer. Hasta bu yolla şifa bulur (Eflaki, 2002: I/650). Bağlama bakıldığında olayın Debbâğ'ın gençlik yıllarında yaşandığı görülür. Hüsameddin'in gözlerindeki ağrıya doktorların verdiği ilaçlar çare olmadığı gibi ağrının şiddetlenmesine yol açar. Bir mürit, Hüsameddin'in babasını Mevlânâ'ya yönlendirir. Bu sözden anlaşıldığı üzere Mevlânâ, çevresindeki insanlar tarafından bir şifa kapısı olarak görülmektedir. Ayrıca müridin sözlerinde bir kesinlik ifadesi vardır.

Mürit, çocuğun Mevlânâ'nın yardımı ile iyi olacağından emindir. Hüsameddin ve babası Mevlânâ'ya başvurduklarında onun da göz ağrısından mustarip olduğunu görürler. Mevlânâ, kendi derdine bir çare bulamamıştır. Bunu da şu sözlerle ifade eder: “*Kendi derdine çare bulamayan kimse, başkasının kine nasıl bulur?*” Bununla birlikte Mevlânâ, tükürüğünü Hüsameddin'in gözüne sürerek onu tedavi eder. Bu konuda “*Oğul, bıçak kendi sapını kesmez.*” diyerek kendi hastalığını tedavi edemediğini bildirir.

3.3. İdrar Tutamama

Eserde bazı hastalık belirtileri hastalığın kendisi olarak algılanır ve bu belirtilere yönelik tedaviler uygulanmaya çalışılır. Bu tür yaklaşımlar eksik ve hatalı bir yorum içerir. Sivaslı Ahi Muhammed Divane'de idrar tutamama belirtisi görülür. Modern tıba göre mesane ile alt üriner sistemde depolama veya boşaltımla ilgili meydana gelebilecek herhangi bir aksaklık idrar kaçırmaya yol açabilmektedir. İdrar kaçırma bir hastalık değil pek çok hastalığın belirtisidir (Oğuz ve Önem, 2015: 53). Bu belirtiyi hastalığın kendisi olarak kabul eden Eflakî “*Ahi'nin idrarını tutamamak hastalığına müptela*” olduğunu söyler. Bu hastalıkla ilgili anlatılanlar, Ahi tarafından Arif Çelebi'nin Sivas'a gelmesi üzerine tertip edilen bir sema sırasında geçer. Ahi, idrar kaçırma rahatsızlığından dolayı endişe içerisindeydi. Çelebi, Ahi'yi semaya sokar ve ona “*Bundan böyle keyfine bak, bugünden sonra artık bu hastalıktan zahmet çekmeyeceğin ümit olunur.*” der. Görüldüğü üzere Arif Çelebi, hastalık ismi zikretmeden Ahi'nin şifa bulmasını sağlar. Olayın bağlamına bakıldığında Çelebi'nin Ahi'ye herhangi bir fiziki tedavi uygulamadığı görülür. Bu da Ahi'nin rahatsızlığının nörolojik olabileceğini düşündürür. Nitekim mesanenin nörojenik yani sinir sistemi ile ilgili bozuklukları da idrar kaçırmaya yol açabilmektedir (Oğuz ve Önem, 2015: 54). Ahi'nin şu sözlerinden pek çok hekimin hastalığı tedavi etmek için uğraştığı fakat belirti ile hastalık arasındaki ilişkiyi doğru kuramadıkları anlaşılır: “*Benim şeyhim Celaleddin Emir Ariftir. Bütün dünyanın hekimlerinin iyi etmekten aciz kaldıkları bir illetin ilacını bulup beni kurtardı.*”

3.4. Boğaz Bölgesinde Şişlik

Arif Çelebi'nin boğazında şişlik ile belirti veren bir hastalık görülür. Arif Çelebi henüz yedi aylıkken meydana gelen bu şişlik sebebiyle yedi gün boyunca süt içemez. Doktorlar bu belirtiyi yorumlayamadıklarından bir tedavi de sunamazlar. Şişlik Mevlânâ tarafından Arif Çelebi'nin boynuna kalemle yedi çizik atılarak tedavi edilir (Eflakî, 2002: II/428-429). Belirtinin hangi hastalığa işaret ettiği ve neden kaynaklandığı açıklanmaz. Bağlama göre Arif Çelebi'nin boğaz

bölgesinde beslenmeyi etkileyen bir iltihaplanma olduğu anlaşılır. Bir şişlik halinde kendini belli eden bu iltihaplanma Arif Çelebi, yedi aylıkken “*birdenbire*” ortaya çıkar. Bizzat Sultan Veled’den nakledilen olayda yedi rakamının özel bir yeri vardır. Yedi gün yedi gece süt bile içemeyen hasta, boynuna yedi çizik atılmasıyla iyileşir. Bu yedi çizik kimi dervişlerce onun yedi yıl kimi dervişlerce yetmiş yıl yaşayacağına dair bir işaret olarak yorumlanır. Arif Çelebi, kırk dokuz yaşında ölünce, çizgilerin yedi kere yedi yani kırk dokuza işaret olduğunu anlarlar.

3.5. Yüksek Ateş

Yüksek ateş; enfeksiyon hastalıkları, tümörler, çeşitli doku hastalıkları, bağışıklık sistemine bağlı hastalıklar gibi pek çok rahatsızlığın belirtisi olabilir. Hatta bazı ilaçlar da yan etki olarak ateş çıkabilmektedir. Günümüzde hastaneye başvuran hastaların üçte birinde çeşitli hastalıklara bağlı olarak ateş görülür (Kes Uzun, 2007: 7). Böylesine yaygın görülen ateş, *Menâkıbu’l-ârifîn*’de, bilinmeyen bir hastalığın belirtisi olarak karşımıza çıkar. Bağlama bakıldığında yüksek ateşle ilgili olayın Mevlânâ, medresenin damında dolaşıp birtakım bilgiler verdiği sırada gerçekleştiği görülür. Mevlânâ’nın anlattıklarından etkilenen bir derviş “ah” çekince bu sırada yoldan geçen birisi onun bu tavrını eleştirerek “*Bu bir hastalıktır.*” der. Adamın tepkisini doğru bulmayan Mevlânâ “*Hastalık kime gelir görürüz.*” şeklinde karşılık verir ve bu söz üzerine adamın ateşi çıkar. Hiçbir doktor bu belirtiyi yorumlayarak adamın hangi hastalığa tutulduğunu açıklayamaz. Adam, bir süre sonra hastalanmasının sebebinin anlar ve Mevlânâ’ya başvurur. Hasta, Mevlânâ’nın yanına şifa istemek için değil yaptığı davranıştan dolayı tövbe etmek için gider. Hastanın tövbesi kabul olduktan sonra iyileştiği görülür. Eserde adamın yakalandığı hastalık zikredilmese de Mevlânâ’nın bu hastalığı bildiği açıktır. (Eflaki, 2002: I/538-539). Adamın iyileşmesi ile Mevlânâ tarafından affedilmesi arasında doğrudan doğruya bir ilişki söz konusu olduğundan Mevlânâ’yı yorumlayan olarak düşünmemiz gerekir.

3.6. Kemiklerde Meydana Gelen Kırıklar

Menâkıbu’l-ârifîn’de bir hastanın kemik yapısında bozukluğa yol açan ortopedik bir yaralanma yaşadığı nakledilir. Bu yaralanmaya bağlı olarak meydana gelen kırıklık, kırılan bölgedeki şekil bozukluğu ile kendini belli eder. Esere göre Seyyid Burhaneddin’in başından geçen olayda katırdan düşme sonucu ayağı kırılır. Seyyid’in ayağındaki çizme çıkarılınca parmaklarının parça parça olduğu görülür. Bununla birlikte kemikteki kırıklığın dışarıdan görülmesi mümkün değildir. Kırıklar, modern tıpta radyolojik görüntüleme yöntemleri ile tespit

edilebilmektedir. Buradaki parçalanmadan kasıt ayaktaki kırık sebebiyle oluşan şekil bozukluğu olmalıdır. Mevlânâ, tedavi yöntemi olarak elini kırılan yere koyup birtakım dualar okur, üfler ve böylece Seyyid'in ayağı iyileşir (Eflakî, 2002: I/225-226). Olayın bağlamına bakıldığında Seyyid'in başına gelen bu olayın Kayseri'ye gitmek istemesiyle ilişkili olduğu görülür. Seyyid, Kayseri'ye gitmek için Mevlânâ'dan defalarca izin istemesine rağmen olumlu bir cevap alamamıştır. Bir grup dervişle birlikte bağlara gittiği sırada kalbine Kayseri'nin hayali düşer. Bu esnada bindiği katır sıçrar ve onu yere atar. Seyyid'in ayağının kırılması dervişleri üzer. *"Aferin! Ne de güzel mürit! Şeyhinin ayağını kırıyor."* ifadesinden de anlaşıldığı üzere Seyyid, ayağının kırılmasını Mevlânâ'ya bağlar.

3.7. Dil Tutulması

Eserde Şeyh Paşa isimli zahit bir adamda dil tutulması belirtisi görülür. Bu belirtinin hangi hastalığa işaret ettiği belli değildir. Dil ve konuşma bozukluğu, genetik kökene bağlı olabileceği gibi nörolojik, kalıtsal, psikolojik ve psiko-sosyal sebeplere de bağlı olabilir. Solunum kasları, ses telleri, ağız, dil, gırtlak, diş gibi organlardaki bozuklukların da konuşmayı etkilediği bilinmektedir (Uluğ, 1988: 147). Şeyh Paşa'nın dili başına aldığı kamçı darbelerinden sonra tutulur. Bağlama bakıldığında Şeyh Paşa'nın dilinin tutulmasına yol açan olayın bir hamamın önünde Çelebi Abid ile karşılaşması üzerine gerçekleştiği görülür. Riyakârlık, hilekârlık, kendini beğenmişlik gibi sıfatlarla anılan Şeyh Paşa, semaya karşı çıkan ve dervişlere selam vermeyen birisi olarak anlatılır. Çelebi Abid'le karşılaştığında da bu tutumunu sürdürür, birkaç defa ona selam vermeden geçer. Bir gün hamamın önünde karşılaştıklarında Çelebi Abid, kamçı ile üç defa Şeyh Paşa'nın başına vurur. Bu hareketten sonra dili tutulan Şeyh Paşa, yatağa düşer. Hangi hastalığa tutulduğu söylenmeyen Şeyh Paşa'nın muhipleri Kadı Taceddin Kalemşah'a yaşanan olayı anlatırlar. Kadı, Çelebi'nin Şeyh Paşa'yı ziyaret etmesini ve hastanın kusurunu bağışlamasını uygun bulur. Kadının bu kararı, Şeyh Paşa'nın hastalığı ile Çelebi arasında doğrudan bir ilişki olduğunu gösterir. Diğer taraftan Eflakî, *"Çelebi Abid, Çelebi Arif'in birçok münkirlerini, böyle birtakım felâketlere uğratarak yokluk âlemine gönderdi."* diyerek Şeyh Paşa'nın hastalığının asıl sebebinin Çelebi Arif olduğunu açıklar (Eflakî, 2002: II/587-588). Buradan da anlaşıldığına göre Çelebi Arif, Şeyh Paşa'nın hastalığını teşhis etmese de hangi hastalığa yakalandığını bilmektedir.

3.8. Dil Şişmesi

Dil şişmesi hastalık olarak kabul edilen belirtilerdendir. Eserde bir müezzinin dilinin şişerek öldüğü anlatılır. Bu belirtinin hangi hastalığın göstereni olduğu belli değildir. Olayın bağlamına bakıldığında müezzinin dilinin Şems'e karşı takındığı olumsuz bir tavır sonucu şiştiği görülür. Buna göre Şems, Kayseri'den Aksaray'a giderek bir mescitte konaklamak ister. Müezzin buna şiddetle karşı çıkıp Şems'in mescitte konaklamasına izin vermez. Şems, müezzinin tavrına karşılık ona "*Dilin şişsin.*" diyerek beddua eder. Bunun üzerine hemen müezzinin dili şişmeye başlar. Bu sırada mescidi terk eden Şems, Konya'ya gider. Mescide gelen imam, müezzinin can çekiştiğini görür. Müezzin, başına geleni Şems'e bağladığı için herhangi bir tıbbi yardım istemek yerine imama "*Beni bu hale getiren o seyyah dervişi git bul.*" der. Bu ifade dil şişmesi ile Şems arasında kurulan ilişkiyi açıkça gösterir. İmam, Şems'e ulaşıp müezzin namına özür dilediğinde Şems'in cevabı "*İş işten geçmiştir ve hüküm çıkmıştır, ben bir şey yapamam, yalnız onun imanla ölmesi ve ahiret azabını görmemesi için dua ederim.*" şeklinde olur (Eflaki, 2002: II/200). Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre Şems, müezzinin dilinin hangi sebepten dolayı şiştiğini bilmektedir. Fakat Şems, dil şişmesi ile hastalık arasındaki ilişkiyi açıklamaz.

3.9. Beyne Kan Hücumu

Tıpta, kafa içi basınç artışı olarak bilinen rahatsızlık, fark edilmemesi veya tedavi edilmemesi durumunda serebral perfüzyon olarak adlandırılan basıncın düşmesine ve herniasyon (beyin fitiği) sebebiyle beyin hasarı oluşturarak hastanın ölümüne yol açabilmektedir (Emmez ve Egemen, 2010: 78). Eserde anlatılana göre şehrin ileri gelenlerinden birisi, Çelebi Arif'e muhalefette bulunur, sema ile dalga geçer. Bu adam Çelebi'nin kendisine gazapla bakması sonucu yere düşer ve hırlamaya başlar. Kadı Necmeddin, kendisine anlatılan belirtiden hareketle adamın başına kan hücum ettiğine dair yanlış bir yorum yapar ve kan alınmasını tavsiye eder. Bu yanlış yorum üzerine uygulanan tedavi hastaya fayda sağlamaz ve hasta ölür (Eflaki, 2002: II/459-464). Bu örnek hastalıklarla belirtileri arasındaki ilişkinin açıklanmasında yorumlayanın oynadığı rolünü açıkça gösterir. Olay, Ladikli Kadı Necmeddin'in zaviyesinde Çelebi Arif'in de katıldığı bir sema sırasında gerçekleşir. Eserde anlatıldığına göre Kadı Necmeddin'in müritlerinden bir grup sema yapanlara gülüp onlarla alay eder. Bu grubun içerisinde şehrin ileri gelenlerinden olduğu söylenen bir adam, Çelebi Arif'e karşı yakışsız sözler sarf etmekte ve onun muhipleriyle tartışmalar yapmaktadır. Bu uygunsuz davranışları semadayken öğrenen Arif Çelebi'nin gazapla

bakmasıyla birlikte adam yere düşüp hırlamaya başlar. Çelebi Arif, adamın ölümü ile ona bakması arasındaki ilişkiyi gizlemez. Cenazenin başına geldiğinde üç defa “*İnkârın uğursuzluğuna bak.*” diyerek adamın kendisine karşı takındığı olumsuz tutum yüzünden öldüğünü ifade eder (Eflaki, 2002: II/).

3.10. Sürekli Üşüme

Kira Hatun'da bayılma ile başlayan ve bayılmanın ardından titremeye devam eden belirtiler görülür. Bu belirtileri sürekli üşüme takip eder. Üşüme öylesine güçlüdür ki Kira Hatun ömrü boyunca ısınmaz, yazın bile kürk giyip ateş başında oturur. Kira Hatun'da peyda olan ve teşhis edilemeyen bu hastalığa hiçbir hekim çare bulamaz, verilen ilaçlar fayda etmez. Bağlamla birlikte değerlendirildiğinde Kira Hatun'un bu hastalığa tutulmasının sebebi Mevlânâ'dan izin almaksızın Rıfai dervişlerinin harikulade hallerini izlemeye gitmesi olarak görülür. Konya'ya gelen Rıfai dervişleri, çeşitli hilelerle kendilerini ateşe atarlar, kamçıdan kan akıtırlar, sıpaya binerler ve halkın gözünü boyarlar. Eflâkî'nin “hileli oyunlar” olarak nitelediği bu sıra dışı haller avam tarafından keramet olarak algılanır. Kadınların ısrarlarına dayanamayan Kira Hatun, Mevlânâ'dan izin almadan bunları izlemeye gider. Bunu öğrenen Mevlânâ, Kira Hatun'a kızarak sert bir şekilde bakar, “*Ne de soğuk.*” der. Bu hareketin sonucu olarak Kira Hatun, bir anda düşüp bayılır, ayılmasının ardından vücudunda titreme, üşüme belirtileri de görülür. Kira Hatun, başına gelenin Mevlânâ'dan kaynaklandığını bildiğinden Şeyh Selahattin'e başvurur. Şeyh Selahattin bu konuda Mevlânâ'ya ricacı olunca: “*Ok yaydan çıkmıştır. Yalnız öteki dünyanın zahmetlerinden selâmette kalabilir ve Tanrı'nın rahmetine kavuşanların rahmetinden mahrum kalmaz.*” cevabını alır (Eflaki, 2002: II/299-302). Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere Mevlânâ, Kira Hatun'un yakalandığı hastalık konusunda bilgi sahibidir. Fakat hastalık veya tedavisi hakkında herhangi yorum yapmaz.

3.11. Bayılma

Menâkıb'ül-ârifîn'e göre Şeyh Bahaeddin-i Cendi ile Arif Çelebi, arasında geçen bir olay, Bahaeddin Cendi'nin önce bayılmasına devamında da ölümüne yol açar. Cendi'nin bayılmasının hangi hastalığa işaret ettiği belli değildir. Bununla birlikte Arif Çelebi'nin olaydaki rolü onu yorumlayan olarak düşünmemizi gerektirir. Bağlamla birlikte düşünüldüğünde söz konusu olay Arif Çelebi, Tokat'a gittiği zaman gerçekleşir. Burada şehrin ileri gelenleri tarafından saygı ile karşılanan Arif Çelebi'den Hankah-ı Hoca Münir'e şeyh tayin edilen Bahaeddin-i Cendi'yi posta oturtması istenir. Merasim sırasında Bahaeddin-i Cendi,

Arif Çelebi'yi görmezden gelir, onun elini öpmeden başköşeye oturur ve vaaza başlar. Bu durum şeyhin Arif Çelebi'ye "gaflet" göstermesi olarak yorumlanır. Bir anda öfkelenen Arif Çelebi, yerinden kalkıp birkaç sufiyi yere çarpar. Bu durum karşısında Bahaeddin-i Cendi, af dileyerek Çelebi'nin ayaklarına kapanır. Çelebi, "*Olan oldu. Şimdi pılı partıyı toplayıp gitmeye bak.*" der. Bu sırada Bahaeddin-i Cendi'nin bayıldığı görülür. Çelebi'nin bu sözü Bahaeddin'in yakın zamanda öleceğine işaretler. Nitekim Bahaeddin de bu sözü aynı şekilde yorumlar ve Çelebi'ye mürit olur. On üç gün hasta yattıktan sonra ölür. Onun hangi hastalık sebebiyle öldüğü açıklanmaz. Fakat Bahaeddin'in başına gelenle Arif Çelebi'ye karşı yaptığı saygısızlık arasında doğrudan bir ilişki söz konusudur (Eflaki, 2002: II/548-550).

3.12. Ağız Köpürmesi

Eserde anlatılan bir olayda Muhammed Hadim'in ağzından bir anda köpükler çıkmaya başlar. Bu belirtinin hangi hastalığa işaret ettiği belli değildir. Bağlama göre söz konusu belirti, Mevlânâ'nın verdiği göreve karşılık Muhammed Hadim'in "inşallah" demesi üzerine ortaya çıkar. Hadim'in bu sözü Mevlânâ tarafından küstahlık olarak algılanır. Metne göre Mevlânâ, emrinin tartışmasız olarak yerine getirilmesini ister. Mevlânâ'ya atfedilen "*Ey aptal! Söyleyen kimdir?*" ifadesi, onun bu konuda müsamahasız olduğunu gösterir.

Dervişlerin araya girip ricacı olmaları üzerine Mevlânâ, Muhammed Hadim'e nazar eder ve iyileşmesini sağlar. Muhammed Hadim'in ağzının köpürmesi tamamen Mevlânâ'nın tasarrufuna bağlanır. Her ne kadar belirti ile hastalık ilişkisi açıkça yorumlanmasa da durum Mevlânâ için malumdur (Eflaki, 2002: I/321-322). Şeyh Muhammed Hadim'in tavrı diğer dervişlerce de hoş karşılanmaz. Onun için ricacı olan dervişler, "*...artık küstahlık etmez.*" diyerek bu konuda Mevlânâ'dan farklı düşünmediklerini ifade etmiş olurlar. Hâlbuki Muhammed Hadim'in, Mevlânâ'ya "inşallah" diye karşılık vermesinde yadırganacak bir taraf yoktur.

Bağlamla birlikte düşünüldüğünde Muhammed Hadim'in aciliyet kesp eden bir durum karşısında oyalanmış ve kendisine buyurulan işi savsaklamış olması muhtemeldir. Bu tutum da Mevlânâ'yı öfkelenenmiş olmalıdır. Diğer taraftan "*Git filân işi tamamla.*" sözünden daha önceden verilen bir görevin yarım bırakıldığı da anlaşılabilir. Buna bağlı olarak şöyle bir yorum yapılabilir: Açıkça belirtilmeyen bu işle Mevlânâ, Muhammed Hadim'i görevlendirmiştir. Muhammed Hadim, bu işi başlayıp neticelendirmek yerine sürüncemede bırakmıştır. Mevlânâ, görevin tamamlanmadığını görünce ona "*İşi tamamla*" demiş,

Muhammed Hadim, derhal işin başına gitmesi gerekirken “*inşallah*” diyerek yine meseleyi sürüncemede bırakmak istemiştir. Mevlânâ da bu tavra sert bir şekilde karşılık vermiştir.

4. TEDAVİ YÖNTEMLERİ

4.1. Hacamat ve Kan Alma

MÖ 3500'lü yıllardan bu yana uygulanan hacamat, vücuttan kan alınmasına dayanan bir tedavi yöntemidir. Bu tedavi yöntemi, Hipokrat ve Galen döneminden itibaren Arabistan'a ve Asya'ya yayılmaya başlar. Hacamatın İbn Sina gibi hekimlerin eserlerinde yer alması Orta Çağ ve Rönesans Avrupa'sına geçmesini sağlar. Neredeyse bütün uygarlıkların ortak mirası haline gelen hacamat modern tıptaki gelişmelere bağlı olarak XIX. yüzyıldan itibaren önemini kaybetse de 2000'li yıllardan sonra tekrar rağbet görmeye başlar (Aytekin, 2019: 220). Günümüzde İslam ülkelerinde bu iş için açılmış özel kliniklerde söz konusu tedavinin uygulandığı görülmektedir (Şeker, 2013: 164). Hacamatın vücudun yenilenmesi, yeniden düzenlenmesi, detoks, organ fonksiyonlarının güçlenmesi, ödemin çözülmesi, cildin yenilenmesi ve sıkışması, damar tıkanıklıklarının açılması, vücudun arınması, rahatlama, hafifleme, yorgunluğun giderilmesi, uykunun düzenlenmesi, stresin azalması, moralin yükselmesi, enerjinin artması gibi çok çeşitli faydaları vardır. Hacamatın insan psikolojisine de olumlu yönde etki ettiğinden bahsedilir (Benli, 2007. 46).

Hız. Peygamber, pek çok hadisinde hacamatın önemine, faydalarına ve tedavi edici yönüne dikkat çekmiştir (Zebîdî, 1980: XII/75-76). Ayrıca Hız. Peygamber'in hacamat yaptırdığına dair rivayetler de vardır (Zebîdî, 1980: VI/278). *Menâkıbü'l-ârifîn*'in birkaç yerinde hacamattan bahsedilmesine rağmen bunlardan yalnızca birisi tedavi amaçlıdır. Yukarıda da belirtildiği üzere denge kaybı, kusamama, hırlama gibi belirtiler gösteren Kadı Necmeddin'in beynine kan hücum ettiği zannedilir. Bu hastalığın tedavisi için de kan aldırma tavsiye edilir. Belirtiler yanlış yorumlanıp hastalıkla belirtileri arasındaki neden sonuç ilişkisi doğru kurulamadığından kan aldırma fayda etmez ve hasta ölür (Eflaki, 2002: II/459-464). Hacamattan bahsedilen diğer bir olay hekimler ve bilginler arasındaki tartışma üzerine Mevlânâ'ya başvurulmasıyla gerçekleşir. Tartışmanın konusu insanın kanla mı yoksa başka bir şeyle mi yaşadığı hakkındadır. Mevlânâ insanın kanla değil, Tanrı ile yaşadığını iddia ederek hacamatçılara vücudundaki bütün kanı aldırır. Öyle ki neşter vurulan yerden sarı su çıkmaya başlar. Bu olay üzerine iddialarından vazgeçen hekimler, Mevlânâ'nın büyüklüğünü kabul ederler. Bağlama bakıldığında olayın tamamen bir tartışma

sırasında iddianın ispatı için gerçekleştiği görülür. Anlatılan olayda hacamatın tıbbi bir faydasından bahsedilmez (Eflaki, 2002: I/298-299). Mevlânâ'nın anlattığı bir fıkrada da hacamattan bahsedilir. Fıkroda padişahın kan aldirmaya ihtiyaç duyduğu ifade edilirken herhangi bir sebep belirtilmez. Olay bir sohbet esnasında latife maksadıyla anlatılmıştır. (Eflaki, 2002: I/588-589).

4.2. Gül

Gül antik çağlardan beri çeşitli hastalıkların tedavisinde kullanılmıştır (Çetinkaya Karafakı ve Karafakı, 2013: 131). Tıp kitapları gülü başlı başına bir ilaç olarak kabul edip ağız yangısı, çıban, ishal, sindirim bozuklukları, bayılma, yüksek ateş ve çeşitli cilt hastalıklarında etkili bir tedavi bitkisi olarak değerlendirirler. Bu tür hastalıkların tedavisi için içerisinde gül bulunan çeşitli reçeteler önerilir (Özkan, 2005: 284). *Menâkıbü'l-ârifîn*'de gülün özellikle göz hastalıklarının tedavisinde kullanıldığı görülür. Göz ağrısı için gül yaprağının göze sürüldüğü ve ağrının derhal geçtiği rivayet edilir. Bağlama göre göz tedavisinde kullanılan gül, Hindistan'ın Serendip bölgesinde yetişen özel bir güldür. Bu gül Mevlânâ ve Şems halveteyken kış ortasında gayp âlemine mensup kişiler tarafından getirilir. Mevlânâ bu gül demetini muhafaza etmesi için Kira Hatun'a verir. Gülün Hindistan kutupları tarafından getirildiğini ve *"can dimağını ve gözünü kuvvetlendirsin diye"* kendisine armağan edildiğini söyler. Mucizevi şekilde zaman geçtikçe gülün kokusu da rengi de değişmez (Eflaki, 2002: I/261-263).

Diğer bir hadise Çelebi Arif, Ladik'te iken vuku bulur. Çelebi Arif Çelebi, kendisine biat etmeyen nazırın oğluna bir deste kırmızı gül vererek onun erkek çocuk sahibi olacağını müjdelir. Nazırın oğlu bu olay üzerine Çelebi Arif hakkındaki olumsuz düşüncelerinden vazgeçerek ona mürit olur. Karısı gül buketini yıllarca saklar, gül yaprağından hangi hastaya verilirse o kişi derhal iyileşir (Eflaki, 2002: II/535-536). Bağlamla birlikte düşünüldüğünde olayın, nazırın oğlunun kibirlenerek Çelebi Arif'e mürit olmak için şart koşması üzerine yaşandığı görülür. Nazırın oğlu şartını şöyle dile getirir: *"Bir şartla mürid olurum: Çelebi bana bir erkek evlâd bağışlasın. Bundan daha iyi bir keramet olmayacak."* Çelebi Arif'in nazırın oğluna gül vermesi ve devamında onun çocuk sahibi olması tamamen bu isteği karşılamaya yöneliktir. Çelebi Arif ve nazırın oğlu sabah vakti hamamın önünde karşılaştıklarında Çelebi: *"Erkek çocuğunun ayağı uğurlu olsun."* diyerek ona bir deste kırmızı gül verir. Olayın diğer ilginç tarafı kış ortasında kar yağarken yaşanmasıdır. Burada gülün tedavi edici etkisinden ziyade sembolik bir anlam taşıdığı görülür. Diğer taraftan

nazırın oğlunun daha önceden çocuk sahibi olup olmadığı da belli değildir. Fakat keramet olarak erkek çocuk sahibi olmayı istediğine göre kendisinin veya eşinin bu konuda bir sağlık problemi bulunması muhtemeldir. Özellikle erkek çocuk istenmesi o dönemde erkek evlada verilen değeri gösterdiği gibi ailenin kız evlatlara sahip olduğunu, bu yüzden erkek evlat istediklerini de düşündürür.

4.3. Bal Şerbeti

Bal, hastalıkların tedavisinde yaklaşık 2000 yıldır kullanılmaktadır (Yapucu Güneş, 2005: 35). Balın ülser ve diğer mide hastalıkları, kalp yetmezlikleri, çarpıntı, kemik hastalıkları, öksürük, alerji, bronşit, kansızlık, boğaz ağrısı, bazı cilt ve sinir sistemi hastalıkları gibi beş yüze yakın hastalığın tedavisinde olumlu etki yaptığı bilinir (Özmen ve Alkın, 2006: 158). Bal günümüzde de özellikle kronik yara tedavisinde ilaç olarak kullanılmaktadır (Sığ, 2019: 36). Nahl suresinde balın oluşumu anlatılarak insanlar için şifa olduğu bildirilir (Nahl, 68-69). Hz. Peygamber balı çok sevdiği gibi ümmetine de bal tüketmesini tavsiye etmiştir. Bir hadiste Hz. Peygamber'den şöyle rivayet edilir: *“Şifa üç şeye münhasırdır: Bal şerbeti içmek, hacamat aleti vurmak, ateşle dağlamak. Fakat ümmetimi (son bir ihtiyaç olmadıkça) ateşle dağlamaktan menederim.”* (Zebîdî, 1980: XII/75-76). Başka bir hadise göre Hz. Peygamber'in yanına gelen bir kişi, kardeşinin karın ağrısı ve ishalden şikâyetçi olduğunu söyler. Hz. Peygamber, hastaya bal şerbeti içirilmesini tavsiye eder. Adam, ikinci defa Hz. Peygamber'in yanına gelerek hastalığın geçmediğini söyler. Hz. Peygamber'in tavsiyesi ile tedavi tekrar uygulanır. Üçüncü defada da sonuç alınamayınca Hz. Peygamber, adama: *“Allah sözünde doğrudur. Fakat kardeşinin karnı yalancıdır. Haydi yine bal şerbeti içir.”* der. Dördüncü defa içirilen bal şerbeti hastaya fayda eder ve hasta sağlığına kavuşur (Zebîdî, 1980: XII/78). *Menâkıbü'l-ârifîn'de* bal şerbetinin her türlü hastalığı iyileştirdiğine dair bir rivayet nakledilir. Bal şerbetinin bu etkisini bildiren yani hastalıkla şerbet arasındaki yorumu yapan belli değildir. Bağlama göre bu şerbetin yapıldığı bal, Çelebi'nin bağında bulunan kovandan alınan ve kerametle bereketlenen baldır (Eflaki, 2002: II/335).

4.4. Meyve ve Mahmude Şerbeti

Menâkıbü'l-ârifîn'de meyve ve mahmude karışımıyla hazırlanan şerbetin tedavi yöntemi olarak tavsiye edildiği görülür. Mahmude, huni şeklinde açık sarı ve beyaz renkli çiçek açan çok yıllık otsu bir bitkidir. Suriye, Kuzey Irak ve Anadolu'da yaygın olarak bulunan mahmude bitkisinin otuz kadar türünün olduğu bilinmektedir. Bu bitkinin kökü ve çiçekli dalları safra söktürücü, müshil ve kurt düşürücü olarak kullanılır

(Baytop, 1999: 319-322). İbn-i Sina da bu bitkinin müşhil ve safra söktürücü etkisinden bahseder (Tokadî Mustafa Efendi, 2018: 916). Mahmudenin geleneksel tıpta çeşitli faydaları bulunmakla birlikte eserde adı geçen ve bu bitki ile hazırlanan şerbetin hangi hastalık için uygulanacağı belirtilmez. Bağlama göre mahmude ile hazırlanan şerbet, tıp bilgisi olmayan Mısır'da esir düşmüş genç bir müride Mevlânâ tarafından rüyada anlatılır. Genç, Mevlânâ'nın telkiniyle esir düştüğü beldenin emirini tedavi eder. Gencin kullandığı tedavi yöntemi, yedi çeşit meyve ve bir parça mahmude ile hazırladığı şerbeti Mevlânâ'nın adını üç defa anarak emire içirmekten ibarettir (Eflaki, 2002: I/305-308).

4.5. Termal Tedavi

Menâkıbü'l-ârifîn'de sıcak su kaynakları tedavi amaçlı kullanılır. Termal suların, solunum sistemi hastalıklarına, cilt hastalıklarına, romatizmal hastalıklara, eklem rahatsızlıklarına, ortopedik operasyon ve travma sonrası rahatsızlıklara, kalp dolaşım sistemi hastalıklarına, mide, bağırsak, metabolizma hastalıklarına, böbrek ve idrar yolları hastalıklarına, jinekolojik hastalıklara, nörolojik hastalıklara iyi geldiğine dair bulgular vardır (Özbek, 2011: 31). Bunun yanında sıcak ve soğuk su günümüzde hidroterapi olarak bilinen uygulamalarla bazı hastalıkların tedavisinde kullanılmaktadır (Karagülle, 2017: 285).

Bahaeddin-i Bahri, ılıcada rahatsızlanır. Hayatından ümit kesilen ve yatağa düşen Bahaeddin'in ağır bir hastalığa yakalandığı bellidir. Mevlânâ bilinmeyen bu hastalığı yorumlar ve hastanın ılıcanın hamamına getirilmesini ister. Hasta, döşeğiyle birlikte hamama götürülür. Mevlânâ hastayı defalarca sıcak suyun içerisine batırıp çıkararak tedavi eder (Eflaki, 2002: II/137). Bağlamla birlikte düşünüldüğünde Bahaeddin-i Bahri'nin ani bir rahatsızlığa yakalandığı anlaşılır. Hastanın döşeğiyle birlikte hamama götürülmesi ve Mevlânâ tarafından defalarca sıcak suya batırılıp çıkarılması durumun aciliyetini gösterir. *“Uzman bir doktorun hiçbir hastaya yapmadığı ve kimsenin görmediği bu garip tedavi karşısında şaşırılmışlardı.”* ifadesinden de anlaşılacağı üzere Mevlânâ bir çeşit şok tedavisi uygulamıştır. Kalp-damar rahatsızlıkları, tansiyon ve kronik hastalığı olanlar için tehlikeli olan kaplıcaların nefes darlığı, çarpıntı gibi rahatsızlıklara yol açabildiği bilinmektedir. Mevlânâ, uyguladığı sıra dışı tedavi yöntemi ile hastanın kendine gelmesini sağlamıştır. Daha önce bahsedildiği üzere Mevlânâ, nezle tedavisi için de kan aldırıp hamama gitmiştir. Burada da sıcak suyun tedavi edici etkisi vurgulanır.

Tablo 1: Hastalıklar

<i>Gösterge/Hastalık</i>	<i>Belirti</i>	<i>Yorumlayan</i>	<i>Yorum</i>
Sıtma	-	Mevlânâ	Kâğıda yazı yazılıp suya atılması, hastanın bu sudan içmesi
	-	Mevlânâ	Sarımsak veya badem üzerine ezan, izin, besin(?) yazılması
	Yüksek ateş	Mevlânâ	Dövülmüş sarımsak
	Titreme	Mevlânâ	-
	Titreme, yüksek ateş, aşırı halsizlik	Çelebi	Nar
	-	-	Kıtmir'in tüyünden tütsü yapılması
	Ateş	-	-
Uyku bozukluğu	Ağır uyku	Mevlânâ	Haşhaş usaresinin içilmesi
	Ağır uyku, baş ağrısı		Haşhaş usaresinin aç karna içilmesi
Uyku bozukluğu	Uykusuzluk	Mevlânâ	Hastanın başına el sürme
Veba	Burundan kan gelmesi	-	-
Körlük	Gözlerin önüne siyah perde çekilmesi, renkleri seçememe	Mevlânâ	-
İshal	Altan akıntı	Ekmeleddin	Sudan perhiz
Soğuk algınlığı	-	Mevlânâ	Hamamda oturma
Nezle	-	-	Kan aldırma, hamama gitme

Kamburluk	Belde eğrilik	Mevlânâ	Kambura el sürme
Delirme	Delilik	Mevlânâ	-
-	Mizaç bozulması	Doktorlar	Suyla karıştırılmış şarap
-	Mizaç bozulması, zayıflama	-	-
-	Göz ağrısı	Doktor	Şifalı bitkilerden yapılmış ilacın eczası, tutiya
-	Göz ağrısı	Mevlânâ	Göze tükürük sürme
-	İdrar tutamama	Arif Çelebi	“Bundan böyle keyfine bak, bugünden sonra artık bu hastalıktan zahmet çekmeyeceğin ümit olunur.”
-	Boğaz bölgesinde şişlik	Mevlânâ	Kalemle boyna yedi çizik atılması
-	Yüksek ateş	Mevlânâ	Hastanın tövbe edip Mevlânâ’dan özür dilemesi
Ayak kemiğinde kırık	Parmakların parçalanması	Mevlânâ	Kırılan yere dokunup dua okuma
-	Dil tutulması	Çelebi Abid	-
-	Dil şişmesi	Şems	-
Baş kan hücum etmesi	Dengeyi kaybedip yere düşme, hırlama, kusamama	Kadı Necmeddin	Kan aldırma
-	Sürekli üşüme, bayılma, titreme	-	-
-	Bayılma	Çelebi Arif	“Olan oldu. Şimdi pılı pırtıyı toplayıp gitmeye bak.”
-	Ağız köpürmesi	Mevlânâ	-

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından yapılmıştır.

Tablo 2: Tedavi Yöntemleri

<i>Gösterge/Hastalık</i>	<i>Belirti</i>	<i>Yorumlayan</i>	<i>Yorum</i>
Başa kan hücum etmesi	Dengeyi kaybedip yere düşme, hırlama, kusamama	Kadı Necmeddin	Kan aldırma
-	-	Mevlânâ	Kan aldırma
-	-	Kan alıcı	Kan aldırma
-	Göz ağrısı	Mevlânâ	Gül yaprağı
-	-	Çelebi Arif	Gül
-	-	Çelebi	Bal şerbeti
-	-	Genç tacir- Mevlânâ	Meyve ve mahmude şerbeti
-	-	Mevlânâ	Hastanın sıcak suya sokulup çıkarılması

Kaynak: Tablo yazarlar tarafından yapılmıştır.

5. SONUÇ

Menâkıbü'l-ârifîn isimli eserde hastalıklar ve bunlara karşı uygulanan tedavi yöntemleri gösteren, gösterge ve yorumlayan ilişkisi etrafında incelenmiştir. Hastalıklar ve belirtileri arasında sebep-sonuç ilişkisinin doğru kurulabilmesi için Peirce'nin göstergebilime kazandırdığı “yorumlayan” kavramına ihtiyaç vardır. “Yorumlayan” sayesinde kimi hastalıklar ve bu hastalıkların varlığına işaret eden belirtiler arasındaki sebep-sonuç ilişkisinin doğru olarak kurulduğu görülür. “Yorumlayan”ın bulunmadığı veya yorumun yanlış yapıldığı durumlarda ise hastalık belirtileri hastalığın kendisi olarak algılanır. Vücudun bir bölgesinde meydana gelen şişlik, ateş, titreme, bayılma, ağız köpürmesi gibi farklı hastalıkların belirtileri birer hastalık olarak görülür. Bir örnekte ise yorumlayan bulunduğu halde, belirtiler yanlış yorumlanır. Bu yanlış yorum üzerine uygulanan tedavi sonucunda hasta ölür.

Eserin yazıldığı dönemde yaygın olarak görüldüğü anlaşılan sıtma gibi hastalıklarda bazı hastalar belirtileri kendi kendilerine yorumlarlar. Bu durum hastalığın toplum içerisinde yaygınlığı ile

doğrudan ilişkilidir. Her hastalık için mutlak bir tedavi önerilmemekle birlikte şifalı bitkiler, çeşitli terkipler, sıcak su ile terapi ve hacamat hastalıklara karşı öne çıkan tedavi yöntemleridir. Bunun dışında şeyhler ve tarikat büyükleri tarafından edilen duaların ve sözlü telkinlerin de iyileştirici yönü vardır.

KAYNAKÇA

- Ahmet Eflaki, (2002). *Ariflerin Menkıbeleri I-II*. (Tahsin Yazıcı, Haz.), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Akbayrak, T., Otman, S., Demirtürk, F. (2001). Görme Özürlülerde Motor Gelişim, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi* 1 (2), 17-25
- Akbulut, G., Çiftçi, H., Yıldız, E. (2008). *Sindirim Sistemi Hastalıkları ve Beslenme Tedavisi*. Sağlık Bakanlığı Yayınları.
- Akçay, M. (2008). İslamiyette Nar, *Turkish Studies*, 3 (5) 113-133.
- Akdur, R. (2001). *Sıtma*. T.C. Sağlık Bakanlığı Sıtma Savaş Daire Başkanlığı.
- Aktulum, K. (2004). Göstergibilim, *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (7), 1-12.
- Anadol, C. (1990). *Şifalı Bitkiler ve Şifalı Sular Ansiklopedisi*, Türkmen Kitabevi.
- Aristoteles (1987). *Poetika*. Remzi Kitabevi.
- Aytekin, M. A. (2019). Nebvî Tıp Arasında Zikredilen Hacamatın Fikhi Hükmü, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 48, 197-225.
- Barthes, R. (1979). *Göstergebilim İlkeleri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayat, A. H. (1992). Anadolu Tıbbi Folklorunda Göz Hastalıkları, *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri, IV. Cilt Gelenek, Görenek ve İnançlar*, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Bayat, A. H. (2016). *Tıp Tarihi*. Zeytinburnu Belediyesi Yayınları.
- Baytop, T. (1999). *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün*. Nobel Tıp Yayınevi.
- Benli, Z. (2017). Hacamat Tedavisi, *USBD Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi IJSS International Journal of Social Sciences*, 1 (6), 46-53.

- Canan, İ. (1993) *Hadis Ansiklopedisi, Kütiüb-i Sitte*. Akçay Yay.
- Çetinkaya Karafakı F. ve Karafakı, L. (2013). Tıbbi Bir Bitki Olarak Gül, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 2, 11-13.
- Deuraseh, N. (2008). İslâm Hukuku Alkollü İçkinin Tedavi Amaçlı Kullanılmasına Müsaade Etmiş midir?, (Abdullah Çolak, Çev.), *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8 (4), 191-206.
- Demirhan Erdemir, A. (1989). Ahlât-ı Erbaa, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 2, 24.
- Emmez, Ö. H. ve Egemen, E. (2010). Kafa İçi Basınç Artışı Tedavisinde Pratik Yaklaşımlar, *Yoğun Bakım Dergisi*, 9, 77-84.
- Erkman, F. (1987). *Göstergebilime Giriş*. Alan Yayıncılık.
- Guiraud, P. (1994). *Göstergebilim*. İmge Kitabevi.
- Karagülle, M. Z. (2017). Hidroterapi, SPA, Balneoterapi, Talassoterapi, *Z dergisi*, 2, 285.
- Kes Uzun, N. (2007). Ateş ve Ateşli Hastaya Yaklaşım, *ŞEH Tıp Bülteni*, 41(4), 7-13.
- Keskin, N. ve Tamam, L. (2018). Uyku Bozuklukları: Sınıflama ve Tedavi, *Arşiv Kaynak Tarama Dergisi*, 27 (2), 241-260.
- Locke, J. (1992). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*. Ara Yayıncılık.
- Özkan, Ö. (2005). Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gül'ün Divan Şiirindeki Görünümleri, *Gül Kitabı, Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Isparta Belediyesi.
- Platon (2015). *Kratylos*. (Furkan Akderin, Çev.), Say Yayınları.
- Rifat, M. (1983). *Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları*. Yazko Yayınları.
- Sarıbaş, S. (2019). Geçmişten Günümüze Veba Hastalığı ve Kolektif Bilinç: “Çağımızın Vebası” Söyleminin Kökenleri, *Journal of Social and Humanities Sciences Resarch*, 6 (42), 2470-2485.
- Saussure De, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri*. Multilingual.
- Sığ, A. K. (2019). Bal: Kısa Bir Tıbbi Bakış ve Kronik Yara Bakımı, *Anadolu Güncel Tıp Dergisi*, 1 (2), 32-36.
- Şeker, N. (2013). Hz. Peygamber'in Hadislerinde Koruyucu Hekimlik: Hacamat Örneği, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11 (21), 156-188.

- Oğuz, U. ve Önem, K. (2015). Kadın ve Erkeklerde Üriner İnkontinans Etiyopatogenezi. R. Onur ve Ö. Bayrak (Eds.), *Üriner İnkontinans Tanı ve Tedavi*, (ss. 53-62). Türk Üroloji Akademisi Yayınları.
- Özbek, T. (2011). Jeotermal Kaynakların Sağlık ve Termal Turizmde Değerlendirilmesi, *Jeofizik Bülteni*, Eylül-Aralık, 27-37.
- Özden K. ve Özmat, M. (2014). Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa'da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları, *Kent ve Politika*, 12, 60-87.
- Özmen, N. ve Alkın, E. (2006). Balın Antimikrobiyel Özellikleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri, *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 6 (4), 155-160.
- Parıldar, H. (2020). Tarihte Bulaşıcı Hastalık Salgınları, Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi, 30 (Ek sayı), 19-26.
- Terzioğlu, A. (1992). Bîmârîstan, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., 6, 163-178.
- Tokadî Mustafa Efendi, (2018). *Tahbîzü'l-Mathûn, el-Kânun Fi't-Tıbb Tercümesi*, 1, (Mustafa Koç-Eyyüp Tanrıverdi, Haz.), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Uluğ, M. (1988). Konuşma İşlevi ve Konuşma Bozuklukları, *Psikoloji Çalışmaları*, 16, 141-150.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Multilingual.
- Yaman, O. ve Dalbayrak, S. (2013). Kifoz: Tanı, Gruplama ve Tedavi Yöntemleri, *Türk Nöroşirurji Dergisi*, 23 (2), 61-73.
- Yapucu Güneş, Ü. (2005). Balın Yara Bakımında Etkinliği, *Cumhuriyet Üniversitesi, Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 9 (2), 35-39.
- Yeşilada, E. (2012). *İyileştiren Bitkiler*, Hayy Kitap.
- Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdi'l-Lâtîfi'z-Zebîdî, (1980). *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tercîd-i Sarîh Termecesi ve Şerhi*, (Kâmil Miras, Çev. ve Şerh.), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.